

ΣΤΕΡ. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

Η ΛΟΔΖΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

(Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γ'. τόμου τοῦ
περιοδικοῦ «Κρητικαὶ Σελίδες»)

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
1939

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΟΝ
ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΜΗΝΑΝ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΝ

Ι. ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΛΟΔΖΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Τὸ Βασίλειον τῆς Κρήτης, «Regno di Candia», ὅπως ἐκολακεύοντο οἱ Ἑνετοὶ κατακτηταὶ νὰ ὀνομάζουν τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν ἐπὶ πέντε ὀλοκλήρους αἰῶνας κατοχὴν τῆς ὑπ' αὐτῶν, ὑπῆρξε πάντοτε ἡ περισσότερον ἀγαπητὴ κτῆσις τῆς «Γαληνοτάτης» εἰς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἔδωσαν ἐντελῶς ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς αὐτήν. Τὴν κατέστησαν τὸν σπουδαιότερον ἀνατολικὸν προμαχῶνά των ἐναντίον τοῦ νέου, ἐξ ἀνατολῶν ἐπιδραμόντος, κυριάρχου, τοῦ δυσμοίρου τότε τόπου. Τὴν ἐπροίκισαν μὲ ἔργα μνημειώδη, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν.

Τὸ ἀγλᾶϊσμα τῶν ἔργων ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ Λόδζα τοῦ Ἑρα-

(¹) Ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν τῇ Ἀνατολ. Κρήτῃ, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, ἀκούονται αἱ λέξεις **Λόδζα** καὶ **Λοδζέτα**. Κατὰ τὰς θερμὰς ἑσπερας τοῦ θέρους αἱ γυναῖκες συναθροίζονται εἰς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ χωρίου καθ' ὁμάδας, καὶ συζητοῦν. Αἱ συγκεντρώσεις αὗται, ὀνομάζονται **Λόδζες**.

—**Ἡκατρες στὴ Λόδζα καὶ δὲν ἀνεμᾶζώνεσαι στὸ σπίτι!**

Ἐκτὸς τῆς **Λόδζας** ὑπάρχει καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν **Λοδζέτα**. Τὰ παλαιὰ χωρικά σπίτια, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔχουν ἓνα δωμάτιον ἐστεγασμένον μὲν ἀλλ' ἀνοικτὸν κατὰ τὴν μίαν πλευράν, συνήθως ἐκείνην ἣ ὁποία σπανιώτερον προβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων. Εἰς τὸν χώρον τὸν συναθροίζονται, ὅσας οἱ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπει, ὅχι μόνον ἡ οἰκογένεια ἀλλὰ καὶ ἄλλοι συγγενεῖς ἢ γείτονες, ὥστε νὰ μεταβάλλεται εἰς πραγματικὴν Λέσχην, ὀνομάζεται δὲ καὶ μέχρι σήμερον **Λοδζέτα**.

Ὁ Στέφανος Ξανθοῦδίδης, εἰς ἄρθρον του περὶ τῆς Loggia di Candia, δημοσιευθὲν εἰς τὰ «Παναθηναῖα» τῆς 15 Δεκεμ. 1904, ἐτυμολογεῖ τὴν λέξιν Loggia ἐκ τῆς ἐλλεινικῆς λέξεως **λογεῖον** (ἐκ τοῦ λόγος), ἣ ὁποία ἐσήμαινε κυρίως τὸν τόπον ἔνθα ὁμιλεῖ τις, ἀργότερον δὲ καὶ μέρος τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, ἔνθα οἱ κωμῳδοὶ καὶ οἱ τραγωδοὶ ἠγωνίζοντο. Ἐν τούτοις ἡ σημερινὴ **Λόδζα** ἢ **Λοδζέτα** δὲν ἐλήφθη ἐκ τοῦ **λογεῖον** ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ *Loza* ὑποκοριστικὸν *Lozeta* ἰταλιστὶ *Loggia*, ὑποκ. *Loggetta*, *Loggetina* μεγενθ. *Loggettone*.

Τὴν ἐνετικὴν - ἰταλικὴν δὲ αὐτὴν λέξιν οἱ ἰταλοὶ λεξικογράφοι (Dizionario della Lingua Italiana, di Enrico Mestica—Torino 1938) ἐτυμολογοῦν ἐκ τῆς γερμανικῆς λέξεως *Laubja* (*Laube*) μετατραπέντος τοῦ *b* εἰς *g*, ἣ ὁποία σημαίνει: **σκιάς, ἀναδενδράς, κρεβάτινα, ἐξώστεγον, κατᾶστεγος ἐξώστης** (ἡ κρητικὴ **Λοδζέτα**). Ἡ λ. *Laube* παράγεται ἐκ τῆς ἐπίσης γερμανικῆς λέξεως *Laub* ἣ ὁποία σημαίνει **φύλλωμα**.

Πράγματι τὸ *laube* πρὶν γίνῃ *Loza* ἦτο *lobium*, *lobium* δὲ ἀναγράφεται εἰς παλαιότερα ἐνετικὰ ἔγγραφα.

Τόσον διὰ τῆς ἐνετ. λ. *Loza* ὅσον καὶ διὰ τῆς ἰταλ. *Loggia* χαρακτηρίζεται οἰκοδόμημα ἀνοικτὸν στηριζόμενον ἐπὶ τετραγώνων ἢ στρογγυλῶν κιόνων. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν ὑπάρχει καὶ σήμερον ἡ περίφημος *Loggia dei Lanzi*, τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ φλωρεντίνου ζωγράφου, γλύπτου καὶ ἀρχιτέκτονος Ἀνδρέα Ὁργκάνια, τοῦ ὁποίου οἱ σπουδαιότεροι πίνακες εἶναι: ἡ Δευτέρα Παρουσία, ὁ Παράδεισος, ὅπου ἔχει τοποθετήσῃ ὅλους τοὺς φίλους του, καὶ ἡ Κόλασις, ὅπου ἐτοποθέτησε ὅλους τοὺς ἐχθρούς του.

Εἰς τὸ Βατικανὸν ἐπίσης ὑπάρχει ἡ *Corte delle Logge*, περιέχουσαι 52 ἐξαισίας τέχνης τοιχογραφίας τοῦ μεγάλου ζωγράφου Raffaello Sanzio.

Loggia ἐλέγετο ἐπίσης ἐν Ἑλλάδι ἡ τεκτονικὴ Στοά. Ἡ λέξις ἐπολιτογραφήθη καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν: *loge*, *logement*, *loger* ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν: *lodge*.

κλείου, ἡ ὁποία ἐσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καὶ ἡ ὁποία ἦτο τὸ ὠραιότερον κόσμημα τῆς πόλεως.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς Ἑνετοκρατίας τὰ πολιτικά ἦθῃ καὶ ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις ἐπέβαλον τὴν ἀνέγερσιν ἐνὸς δημοσίου οἰκοδομήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ δύνανται νὰ συνέρχωνται οἱ εὐγενεῖς, νὰ συσκέπτωνται καὶ νὰ ἀποφασίζουν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων ἀφο-

Εἰκ. 1. Σχέδιον τοῦ Γ. Κλώντζα (τέλος τοῦ XVI αἰῶνος), τὸ ὁποῖον παριστᾷ λιτανεῖαν τῆς Ἀγ. Δωρεᾶς (Processione del Corpus Domini).

ρώνων την πολιτείαν, καὶ τὴν οἰκονομικὴν καὶ ἐμπορικὴν ζωὴν τοῦ τόπου. Ἐκ τῶν στοῶν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ ἐθέωντο τὰς παρελάσεις, τὰς πομπὰς καὶ τὰς θρησκευτικὰς λιτανείας⁽¹⁾, ἢ προσεφώνουν τὸν λαὸν, ὡς αἰετὶς παρὶς τὸ ἀνάγκη. Ἐξ αὐτῶν προεκηρύσσοντο τὰ διατάγματα τῆς πολιτείας ὑπὸ τῶν δημοσίων κηρύκων, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε τότε «ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως» διὰ νὰ δημοσιεύωνται. Τέλος τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐθεωρεῖτο τόπος συγκεντρώσεως καὶ ἀναψυχῆς, ὅπου ἔπαιζαν διάφορα τυχερὰ παιγνίδια μὴ ἐξαιρουμένης οὐτε τῆς κυβείας. Συνεκέντρωνε δηλαδὴ, ὅπως λέγει ὁ Ξανθουδίδης, ὅ,τι σήμερον τὸ Δημαρχεῖον, τὸ Χρηματιστήριον, τὸ Ἐμπορικὸν καὶ Ναυτικὸν Ἐπιμελητήριον καὶ ἡ Λέσχη.

Καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Κρήτης, τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθυμνον, ἴσως δὲ καὶ ἡ Σητεία, εἶχαν τὴν λότζα τῶν ἐκάστη, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη πόλις ὑπὸ τὴν Ἑνετικὴν Κυριαρχίαν. Εἰς τὴν νηρῖδα δὲ τῆς Σούδας, ἡ ὁποία παρέμεινε εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἑνετίας καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπεφασίσθη τὸ 1677, ἥτοι ὀκτῶ ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος, δι' ἀποφάσεως τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας, ἡ ἀνοικοδόμησις Λότζας. Οὐδεμία ὁμῶς ἐκ τούτων ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ εἰς μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐπιβλητικότητα μὲ τὴν Λότζα τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ Λότζα ὁμῶς ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, δὲν ἦτο ἡ πρώτη ἰδρυθεῖσα ἐν Ἡρακλείῳ. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1269 γίνεται μνεία, περὶ Λότζας, ἰοβίο ὡς ὠνομάζετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἰς ἐπίσημον ἔγγραφον⁽²⁾.

Πέραν ὁμῶς τούτου οὐδεμία ἄλλη πληροφορία ὑπάρχει σχετικῶς πρὸς αὐτήν. Ἐν τούτοις, ὡς συνάγεται ἐξ ἀναφορᾶς τῶν φεουδαρχῶν τοῦ Ἡρακλείου τοῦ 1325, διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι «*παρακαλοῦν τὴν κεντρικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παραχώρησιν οἰκοπέδου ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως πρὸς ἀνέγερσιν Λότζας (lobium) ἐπειδὴ ἡ ὑπάρχουσα εἶναι ὑπερβολικὰ ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς ἀνέμους, ἰδίως κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον*»⁽³⁾, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ πρώτη ἐκείνη Λότζα εὐρίσκετο πλησίον τῆς θαλάσσης.

Ἡ ἀναφορὰ αὕτη τῶν φεουδαρχῶν ἔγινε δεκτὴ, καὶ παρεχωρήθη χώρος, πλησίον τῆς πλατείας τῆς πόλεως, διὰ τὴν οἰκοδόμησιν νέας Λότζας.

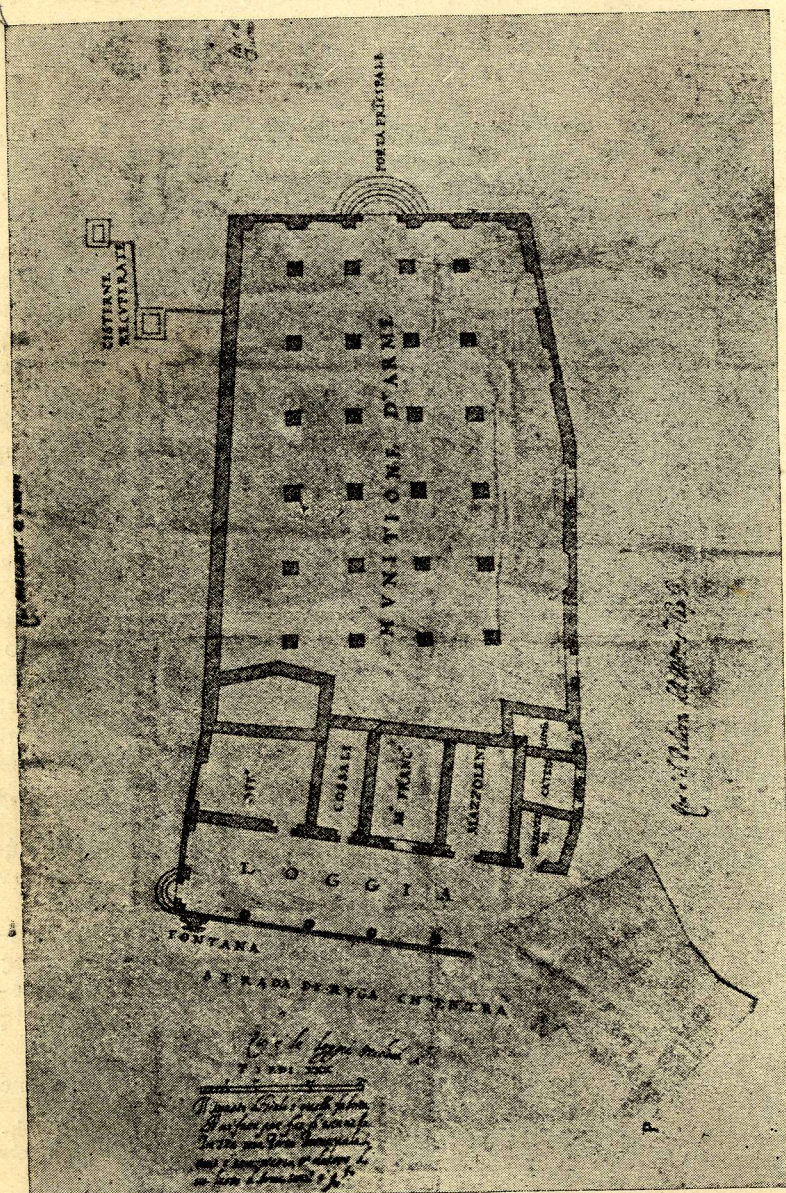
Ἡ νέα Λότζα, καίτοι ἡ ἀνέγερσίς της καθυστέρησεν, ὡς φαίνεται ἐκ μιᾶς ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου Χάνδακος, ἐν τούτοις ἀποπερατώθη. Ὁ Χριστόφορος Μπουοντελμόντι, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XV αἰῶνος, ἀποβίβασθεις εἰς

(1) Εἰς ἓνα σχέδιόν του ὁ Γ. Κλώντζας, ἀναπαριστᾷ λιτανεῖαν, Processione del *Corpus Domini*, παρελαύνουσαν πρὸ τῆς τότε Λότζας. Ἰδὲ εἰκόνα 1.

(2) G. L. F. Tafel und G. M. Thomas, *Urkunden cit.*, III 103.—J. Jegerlehner, *Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kandias im XIV jahrhundert in Byzantinische Zeitschrift XIII*. Leipzig 1904, 457.

(3) Quod lobium civitatis Candide est nimis ventosum, taliter quod tempore hibernali ex magno impetu ventorum in ipsis fidelibus nostris concreantur plures infirmitates, estivo autem tempore ipsius lobii locus est ineptus: supplicant quod dignaremur ipsis fidelibus de gratia concedere locum in platea civitatis Candide, et ipsi teneantur satisfacere illis qui habuerint beneficium vel domos in loco eis concesso. (Gerola, Monumenti ecc. Vol. III. p. 36).

τὸν λιμένα Ἡρακλείου, καὶ ἀνερχόμενος τὴν σημερινὴν ὁδὸν «*Μαγ-
τύρων 25 Ἀυγούστου*» ἣ ὁποία τότε ὀνομάζετο *Ruga Maistra* (Μεγάλη
ὁδός), παρατήρησε δεξιὰ του, πλησίον τῆς πλατείας, στοάν, ἐν τῇ

Εἰκ. 2. Σχέδιον κατόψεως τῆς ὀπλιστοθήκης (armeria) καὶ τῆς πρώτης παρὰ τὴν ὀπλιστοθήκην Λότζας (Loggia) κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVII αἰῶνος. Ἡ εἴσοδος τῆς Λότζας σημειοῦται ἐν τῇ ΒΔ γωνίᾳ.

ὁποία ἐκάθηντο οἱ πολῖται, μεταξύ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο οἱ Κυ-
βερνήται τῆς Νήσου.⁽¹⁾

⁽¹⁾ In terram deinde descendo, et quam citius potui ad forum per amplam

Ἡ Λόδζα ἐκείνη, ἡ ὁποία εἶναι δευτέρα κατὰ σειρὰν, ἀνηγέρθη ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς σημερινῆς, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται σήμερον τὰ καταστήματα Ξεν. Σπαθαράκη καὶ Χασαδάκη. Πράγματι εἰς σχέδιον εὐρισκόμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἑνετίας, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Gerola⁽¹⁾ καὶ τὸ ὁποῖον ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα, (εἰκὼν 2) σημειοῦται ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς προόψεως τῆς σημερινῆς Λόδζας: *qui è la loggia vecchia* (=ἐδῶ εἶναι ἡ παλαιὰ Λόδζα), ὥστε νὰ μὴ γεννᾶται οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τῆς θέσεως τῆς δευτέρας Λόδζας.

Τὰ ἰσόγεια διαμερίσματα τῆς Λόδζας ἐκείνης ἐχρησίμευον ὡς καταστήματα, διὰ τὴν ἐνοικίαν τῶν ὁποίων δὲν ἔλειπον οὔτε αἱ σχετικαὶ φιλονικίαι μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς σχετικὰ ἔγγραφα ἐνοικιάσεως τοῦ 1576 καὶ 1578⁽²⁾

Εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνης 1 φαίνεται κτίριον διώροφον μετὰ ἐξώστου ὑποβασταζομένου ὑπὸ ἑξ λεπτῶν κινόνων. Τὸ κτίριον ἐκεῖνο ἔκειτο, ὡς φαίνεται, ἐκεῖ ἔνθα σήμερον τὰ καταστήματα Ξενοφ. Σπαθαράκη καὶ Κ. Χασαδάκη, ἐκεῖ δὲ εὐρίσκετο ἡ δευτέρα Λόδζα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀναφέρομεν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν, μὲ τὴν σειρὰν τῆς, ἔφθειρεν ὁ «τὰ πάντα δαμάζων Χρόνος» ὥστε τὸ 1541 ὁ γενικὸς Προβλεπτὴς Ἰωάννης Βιτούρης, εἰς ἀναφορὰν τοῦ πρὸς τὴν *Sinigiola*⁽³⁾, διὰ τῆς ὁποίας συνιστᾶ τὴν ἐκποίησην τῆς τάφρου τῶν παλαιῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ προσεπορίζετο 10—12 χιλιάδας δουκάτα, παρακαλεῖ νὰ κρατηθῇ ἐν τῇ τάφρῳ ἐκείνῃ χώρος κατάλληλος διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν *Λόδζας*, μὴ ὑπαρχούσης τοιαύτης. Τελευτῶν δὲ παρακαλεῖ τὴν *Sinigiola* νὰ λάβῃ λεπτομερεστέρας πληροφορίας παρὰ τοῦ βερονέζου ἀρχιτέκτονος Michel da San Michel, τοῦ Sammicheli ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἔργον εἶναι καὶ τὰ περίφημα ἐνετικά τείχη τοῦ Χάνδακος⁽⁴⁾.

Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Βιτούρη δὲν ἐγένετο μὲν δεκτὴ ἀλλὰ ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἀρίστου μηχανικοῦ Sammicheli δὲν ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ διότι ἀπεφασίσθη ἡ ἀνοικοδόμησις *Νέας Λόδζας*, καὶ μάλιστα εἰς θέσιν πολὺ καταλληλοτέραν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ὑπέδειξεν ὁ Βιτούρης.

Ἀριστερὰ τῷ ἀνερχομένῳ τὴν Ruga Maistra, καὶ ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς παλαιᾶς Λόδζας, τῆς κειμένης ἐκεῖ ὅπου σήμερον τὰ καταστήματα Σπαθαράκη, Χασαδάκη, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρσαμεν, καὶ πλησίον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Τίτου, ὑπῆρχεν οἰκοδόμημα δη-

pervenio viam, in qua—ad eius dexteram—cum gradibus minantem porticum aspexi, in quo civium societas sedebat, quorum in medio gubernatores totius insule superheminabant. F. Cornelius. Creta Sacra, cit. I.96.

(1) Monumenti Veneti. Vol. III p. 38.

(2) Dispacci da Candia 13 Agosto 1578.

(3) Serenissima Signoria ἐλέγετο ἐν τῇ ἐνετικῇ Ἱεραρχίᾳ, Διοικητικῇ, τρόπον τινά, Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Δόγην, ἀπὸ τοὺς ἑξ ἐν ἐνεργείᾳ ἄνω συμβούλους καὶ ἀπὸ τοὺς Προέδρους τῶν: Consiglio Criminale, Consiglio civil Vecchio καὶ Consiglio Civil Nuovo. Ἡ Serenissima Signoria δὲ, ἦτο τὸ Προεδρεῖον τοῦ Μείζονος Συμβουλίου (Maggior Consiglio).

(4) Aricordando postmodum alla Signoria Vostra far vender le fosse de ditta terra, delle qual ne potrà trazar da ducati 10 et 12 mila, lasciando loco di edificar una loggia, per non esserne in Candia al proposito: et dico la S. V. ne potrà haver informazione da mastro Michel da San Michel inzegner. (*Relazioni*, LXXVIII.)

μόσιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ὀπλοστάσιον (armeria). Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, δηλαδὴ μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς Ruga Maistra, ὑπῆρχε μία λωρὶς χώρου κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, ἄρκετὰ εὐρύχωρος διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπ' αὐτῆς ἡ Νέα Λόδζα. Καὶ ὁ χώρος ἐκεῖνος προεκρίθη ὡς καταλληλότερος τοῦ ὑπὸ τοῦ Βιττούρι ὑποδειχθέντος ἐκτὸς τῶν παλαιῶν τειχῶν, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου, διότι ἡ θέσις ἦτο περισσότερον κεντρικὴ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι παραπλευρῶς ἦτο τὸ μέγαρον τοῦ Capitani Grande, ἀπέναντι δέ, εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν, τὸ Δουκικὸν Ἀνάκτορον (palazzo Ducale). ὅπισθεν ἡ Λατινικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ, καὶ γενικῶς αἱ οἰκίαι τῶν εὐγενῶν ἦσαν πρὸς τὴν πλευρὰν ἐκείνην τῆς πόλεως, δεδομένου ὅτι ἡ ἐκτὸς τῶν παλαιῶν τειχῶν πόλις ἐθεωρεῖτο ὡς προάστειον· ἴσως δὲ καὶ διότι ἡ γειτνίασις τῆς Λόδζας μὲ τὸ ὀπλοστάσιον δὲν ἦτο ἄσκοπος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν συνεχῶν ἐπαναστάσεων τοῦ ἐντοπίου στοιχείου (¹).

Ἡ Λόδζα ἐκείνη, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν, διέφερεν ἀπὸ τὴν τελευταίαν, τὴν διασωθεῖσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ παλαιὰ εἶχε μόνον ἕξ τόξα ἐκ τῆς προόψεως, ἡ τελευταία δὲ εἶχεν ἑπτὰ. Ἡ παλαιὰ εἶχε τὴν εἴσοδον ἐκ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος (²), ἡ τελευταία δὲ εἶχεν εἴσοδον μεγαλοπρεπεῖα ἐκ τοῦ κεντρικοῦ τόξου τῆς πρὸς τὴν Ruga Maistra πλευρᾶς. Τέλος ἡ παλαιὰ κατελάμβανε μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ χώρου τὸν ὁποῖον ἀπασχόλησεν ἀκολούθως ἡ τελευταία, ἡ ὁποία κατέλαβε καὶ τοὺς χώρους τῶν γραφείων καὶ ἄλλων δωματίων τῶν εἰς τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ ὀπλοστασίου κειμένων.

Καὶ ἡ λύσις ὅμως ἐκείνη τοῦ ζητήματος τῆς Λόδζας ἦτο μᾶλλον προσωρινή καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων ἢ ὀριστική. Ἐν τούτοις ἐξυπηρέτησε τὸν σκοπὸν τῆς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὸ 1625, ἀναλαμβάνει ὡς Γενικὸς Προβλεπτὴς τῆς Νήσου, ἀνὴρ μεγαλεπήβολος καὶ προσδευτικός, ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης. Ὁ Μοροζίνης ἠγάπησε τὸν Χάνδακα τόσον ὅσον οὐδεὶς ἄλλος προκάτοχός του, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἔχνη τῆς διαβάσεώς του ἐντεῦθεν σώζονται ἀκόμη μέχρι σήμερον, καὶ θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ σώζωνται ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Μοροζίνης εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπροίκισε τὴν αἰωνίως διψασμένην πόλιν, μὲ τὸ λαμπρότατον διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὑδραγωγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξηκολούθησε νὰ ὑδρεύεται καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὁπότε τὸ ζήτημα τῆς ὑδρεύσεως ἔτυχε πλέον τῆς ὀριστικῆς τοῦ λύσεως. Ὁ Μοροζίνης ἀνεκαίνισε τοὺς στρατώνας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ κατεσκεύασε ἀπέναντι αὐτῶν τὰς τεραστίας δεξαμενάς. Ὁ Μοροζίνης συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ δείξῃ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ διὰ τὴν Λόδζαν.

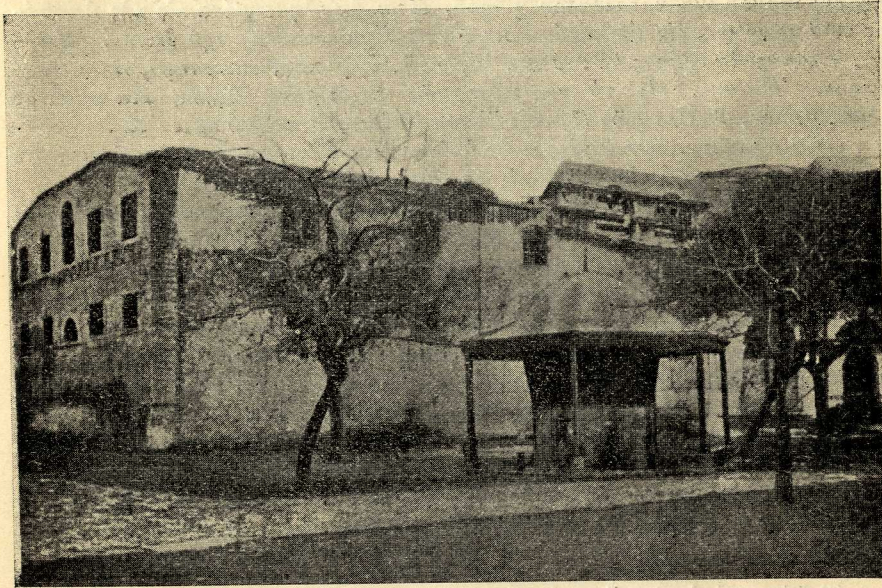
(¹) Ὁ L. de MONACIS, Chronicon cit. 173, ἀναφέρει ὅτι: κατὰ τὴν ἐπαναστάσιν τοῦ 1363, κατ' ὃν χρόνον ἡ Κυβέρνησις τῆς Κρήτης εὐρίσκετο ἐν συνεδριάσει ἐντὸς τῆς Λόδζας (τῆς δευτέρας ἐννοεῖται) ἄρκετοὶ ταραχοποιοὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκεῖθεν.

(²) Ἰδ. εἰκ. 2.

II. Η ARMERIA (ΟΠΛΟΘΗΚΗ)

Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμεν ἐπ' ὀλίγον τὴν Λόδζαν διὰ νὰ ἀσχοληθώμεν καὶ μὲ τὴν ὀπλαποθήκην, Armeria ἢ Armarento ὡς ὠνομάζετο, ἐπειδὴ, μολονότι τότε ἐξυπηρετοῦν διάφορον σκοπὸν ἐκάστη, ἐν τούτοις ἀπετέλουν ἓν ἐνιαῖον οἰκοδόμημα, σήμερον δὲ θὰ χρησιμοποιηθοῦν τόσον ἡ Λόδζα ὅσον καὶ ἡ Armeria, ὡς Δημαρχεῖον τῆς Πόλεως.

Ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Armeria εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀσφαλῶς δὲν ἦτο τυχαία. Νοτίως αὐτῆς, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ οἰκόπεδον ἔνθα εὐρίσκεται σήμερον τὸ Ζ'. Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ ἡ Κλινικὴ Τρανταλίδου, ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνην τὸ palazzo del Illustrissimo Capitan⁽¹⁾ Grande, Capitaniato ὀνομαζόμενον, δυτικῶς δὲ ἦτο τὸ Palazzo del Generale. Συνεπῶς ἡ ἀποθήκη αὐτῆ τῶν πολεμικῶν ὅπλων ὥφειλε νὰ εἶναι πλησίον κατὰ τὸ δυνατὸν τῶν ἀνακτόρων τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων τῆς Νήσου.

Εἰκ. 3. Ἡ ὀπλαοθήκη (armeria) ὁρωμένη ἀπὸ βορρᾶ. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τμήμα τῆς εἰκόνος φαίνεται ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτῆς. (Φωτογραφ. I. Γκερόλα 1900)

Ἡ παλαιοτάτη Armeria ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος μεταξὺ τῆς Λόδζας καὶ τοῦ ἀνατ. τμήματος αὐτοῦ. Ἦτο ἐκτισμένη διὰ ξεστῶν τετραγώνων *πωρίων* λίθων, «σκάρπα» κατὰ τὴν βᾶσιν, ὡς καὶ σήμερον. Εἶχεν δύο εἰσόδους ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς σήμερον ὀνομαζομένης Ἀγίου Τίτου, τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρ-

(¹) Κατὰ τοὺς ἐνετικοὺς χρόνους capitaniō ἢ capitano ἦτο τίτλος ὁ ὁποῖος ἐσήμερις περίπου : **Ἐπαρχιακὸς στρατιωτικὸς Διοικητής.**

κοι ἔκτισαν. Μεταξὺ δὲ τῶν θυρῶν αὐτῶν ὑπῆρχε παράθυρον. Ἐνα διάζωμα ἐκ μαύρων πλακῶν μεταξὺ δύο ταινιῶν (tori), ὅπως καὶ σήμερον, περιέτρεχε τὸ κτίριον. Τὸ διάζωμα ἐκεῖνο ἐχρησίμευε διὰ νὰ διακρίνεται τὸ ἄνω πάτωμα ἐκ τοῦ κάτω, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκετο.

Εἰς τὸ ἄνω πάτωμα, τὸ ὁποῖον ἐπιδιωρθώθη, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ ἕνω τμήμα, ὑπῆρχον τρία παράθυρα, εἰς τὰ ἐνδιάμεσα δὲ κενὰ ὑπῆρχον τέσσαρες ἐπιγραφαί, καταστραφεῖσαι ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἡ ὀπλαποθήκη ὅμως αὕτη ἦτο μικρὰ καὶ ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν φύλαξιν τῶν ὅπλων, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἐν Κρήτῃ ἡ Ἐνετία.

Τὸ 1578 διωρίσθη capitano ὁ Natale Dona, ὁ ὁποῖος εἰς ἀναφορὰν τοῦ τῆς 5 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους⁽¹⁾ ἀναφέρει εἰς Ἐνετίαν τὰ ἀκόλουθα:

« Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπηρεσίας μου προσεπάθησα νὰ πληροφορηθῶ περὶ ὅλων ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀναγκαιοῦν εἰς τὴν Φρουρὰν ταύτην. Καὶ μεταξὺ ἄλλων παρηγόρησα ὅτι πολλὰ ὅπλα, λόγῳ ἐλλείψεως ἱκανοῦ καὶ καταλλήλου χώρου, εἶναι ἀποθηκευμένα εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν νεωρίων, εἰς ἣν κατὰστασιν ἀπεστάλησαν ταῦτα πρὸ ἐτῶν ἐκ Βενετίας. Εἰς τὰς ἀποθήκας δὲ ταύτας, λόγῳ τῆς ὑγρασίας, καταστρέφονται καθ' ἡμέραν. Ἐπίσης, εἰς τὸ γραφεῖον τῶν ἐπιστατῶν εὐρέθη μία ποσότης τόξων, βελῶν, βαλλιστρῶν⁽²⁾ καὶ ἄλλων ὅπλων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα εἶναι ἄχρηστα. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος νὰ ἐνθυμῇται πότε ἐποποθετήθησαν τὰ ὅπλα ταῦτα εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Ἐκ τῶν ὅπλων τούτων ἐξέλεξα τὰ δυνάμενα νὰ χρησιμοποιηθῶσιν καὶ τὰ παρέδωσα, κατόπιν ἀπογραφῆς εἰς τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μασσάρων.⁽³⁾

Ἐπειδὴ δὲ δὲν εὐρίσκεται παρὰ μία μόνον ἀποθήκη πρὸς φύλαξιν τῶν ὅπλων, πλησίον τοῦ Capitaneato, ἡ ὁποία εἶναι τόσο μικρὰ ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ χωρῇ τίποτε πλέον, καὶ ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνομαι τὰς ζημίας τὰς ὁποίας ὑφίσταται τὸ Κράτος ἐκ τῆς φθορᾶς τῶν ὅπλων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀμφιβάλλω εἶναι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ἐὰν παρουσιασθῇ ἀνάγκη, καὶ τέλος, εἰτεῖν, ὅτε καὶ σοβαρώτερον, ὑπὸ τὸ αὐτὸ οἰκονομικὸν ὑπόχρον καταστήματα, ἀκόμη δὲ καὶ ἰδιωτικὰ οἰκίαι, ὥστε ἡ ἀποθήκη τῶν ὅπλων νὰ διατρέχῃ προφανῶς τὸν ἀνεπανόρθωτον κίνδυνον τῆς πυρκαϊᾶς, ἐθεώρησα ἀναγκαῖον, πρῶτον νὰ ἀξήσω τὸν εἰρημένον χώρον, ὥστε νὰ δυνήθῃ ἡ ἀποθήκη αὕτη νὰ περιλάβῃ ὅλα τὰ ὅπλα, καὶ δεύτερον νὰ ἐκ-

(1) Dispacci da Candia 5 luglio 1578.

(2) Balestra, ἑλλ. βαλλίστρα, ἐκ τοῦ ἑλ. ρήματος βάλλω. Ἦτο εἶδος ἀφ' ἐτηρίου πολεμικοῦ ὄργανου, ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Εἶδος καταπέλτου, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς τῶν ἀκοντίων καὶ τόξων, ἔβαλε καὶ παντὸς εἶδους βλήματα εἰς ἀπόστασιν μέχρις 750 μέτρων.

(3) Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ λ. massa, προερχομένη ἐκ τῆς μετοχῆς ἀορίστου mansus τοῦ λατιν. ρήματος manere (=διαμένω, κατοικῶ), ἐσήμαινε κατ' ἀρχήν: **ἀγροτικὴ οἰκία, μετόχι**, ἰταλ. *fattoria*, ἀγγλ. *farm*. Ἀργότερον ἐσήμαινε καὶ ὁλόκληρον ἀγροτικὸν συνοικισμόν. Τοῦ μετοχίου ὁ ἐπιστάτης, ἀργότερον δὲ καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ συνοικισμοῦ, ὀνομάζετο massaro, ἐνετικὰ massar καὶ masser.

Ἐκ τούτου καὶ πᾶς ἐπιστάτης ἐργασίας, ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ ὁποίου ἦσαν τὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐργασίας ἐκείνης, ὀνομάζετο massaro, ἕως ὅτου ἡ λέξις κατέληξε νὰ σημαίνῃ βαθμὸν ἱεραρχικόν, κατώτερον τοῦ castaldo.

Σήμερον ἀπαντᾶται ὡς οἰκογενειακὸν ἐπίθετον εἰς Κριτσάν καὶ Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης.

διώξω ἐκείθεν ὅλα τὰ εἰρημένα καταστήματα καὶ οἰκίας οὕτως ὥστε ν' ἀπομονωθῇ ἡ ὀπλαποθήκη.

Καὶ τῇ ὁμοφώνῳ γνώμῃ τῶν ἐξοχωτάτων κ. κ. Δουκὸς καὶ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ, καί, ὡς μοι ἐβεβαιώθη, καὶ τῇ γνώμῃ καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἐξοχωτάτων προκατόχων μου, ἔκομα ἐναρξιν εἰς τὸ δημοσίας ὠφελείας τοῦτο ἔργον, ἐξαγοράσας μίαν οἰκίαν ἀντὶ 994 ἐνετικῶν δοικαίων.

Ἡ οἰκία αὕτη ἀνήκεν εἰς ὀφειλέτην δημοικῶν φόρων, οὕτως ὥστε ἡ ἀξία της ἐπληρώθη διὰ τῶν φόρων ἐκείνων, δηλαδή ἄνευ πραγματικῆς ἐξαγωγῆς χρήματος ἐκ τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Ἡ δαπάνη δὲ αὕτη, δύναται τις νὰ εἴπῃ, εἶναι ἡ μεγαλυτέρα, ἣτις ἔγινε ἐπὶ τοῦ προκειμένου».

Ὁ αὐτὸς capitano Natale Donà, εἰς ἑτέραν ἀναφορὰν τοῦ τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1580 ἀνέφερεν ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος :

«Ὅταν εἰσῆλθον εἰς τὸ *Reggimento* ⁽¹⁾ εὗρον πολλὰ ὅπλα εἰς μικρὰν καὶ ἀκατάλληλον ἀποθήκην. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἀνεπαρκής, τὰ ὑπόλοιπα ὅπλα φυλάσσονται εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν νεωρίων, ὅπου καταστρέφονται ἐκ τῆς ὑγρασίας. Παρίσταται ὅθεν μεγάλη ἀνάγκη ἐνοικιάσιως ἄλλων ἀποθηκῶν διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ὀπλων... Καὶ ἐν τούτοις λόγῳ τοῦ ἀνεπαρκοῦς καὶ ἀκατάλληλου χώρου, τὰ ὅπλα τόσον ἐκ τῆς κόνεως ὅσον καὶ ἐκ τῆς σκωρίας κατεστρέφοντο, καὶ συνεπῶς ἦσαν ἀκατάλληλα πρὸς χρῆσιν. Ἐνικα τοῦτου ἔκρινα καλὸν νὰ λάβω κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὡς ἀνέφερα ὑμῖν καὶ ἐν τῇ ἀναφορᾷ μου τῆς 5 Ἰουλίου 1578.

Κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ οἰκοδομήσω, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου, τὸ οἶκημα αὐτὸ, καὶ νὰ τοποθετήσω ἐντὸς ὅλα τὰ ὅπλα. Καὶ ἂν δὲν ἐλάμβανε χώραν ἡ πυρκαϊὰ τοῦ μεγάρου τοῦ Καπιτανάτου ποῦ ἤκολούθησε... τὸν Νοέμβριον τοῦ 1578... ἡ ὀπλαποθήκη αὕτη θὰ εἶχεν ἀποπερατωθῇ συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον.»

Ἐπίσης, ὁ Luca Michiel, εἰς ἀναφορὰν τοῦ τοῦ 1580 ⁽²⁾ ἀναφέρει ὅτι ὁ Nadal κατεσκεύασε μίαν αἵθουσαν, ἐν συνεχείᾳ τῆς παλαιᾶς, καὶ ἴσης πρὸς αὐτὴν ἐκτάσεως.

Ἡ προσθήκη αὕτη τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὴν παλαιὰν ὀπλαποθήκην, ὁ Natale Donà, εἶναι τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τὸ προεκτεινόμενον τουτέστιν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Ἀγ. Τίτου. Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ του, συνέχεια—μετ' ἐλαφρὰν γωνίαν—τοῦ τοίχου τῆς παλαιᾶς armeria, ἦτο ἐκτισμένη δι' ἀπλῆς τοιχοποιίας. Μὲ ξεστοὺς τετραγώνους λίθους, ἀλλὰ μικροτέρους. εἶχε κτισθῇ μόνον ἡ «σκάρπα» παρὰ τὴν βάσιν, ἡ κορνίζα καὶ ὁλόκληρος ὁ ἐνδιάμεσος χώρος, μετὰ τῶν δύο τούτων παραθύρων, ὡς καὶ μετὰ τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω πατώματος.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτιρίου παρουσίαζεν εἰς τὸ ἰσόγειον τέσσαρα παράθυρα καὶ μίαν κεντρικὴν τοξοτὴν θύραν, εἰς δὲ τὸ ἄνω πάτωμα τέσσαρα παράθυρα ἐπίσης, μετὰ τῶν δὲ αὐτῶν ἑν μέγα τοξοτὸν παράθυρον. ⁽³⁾

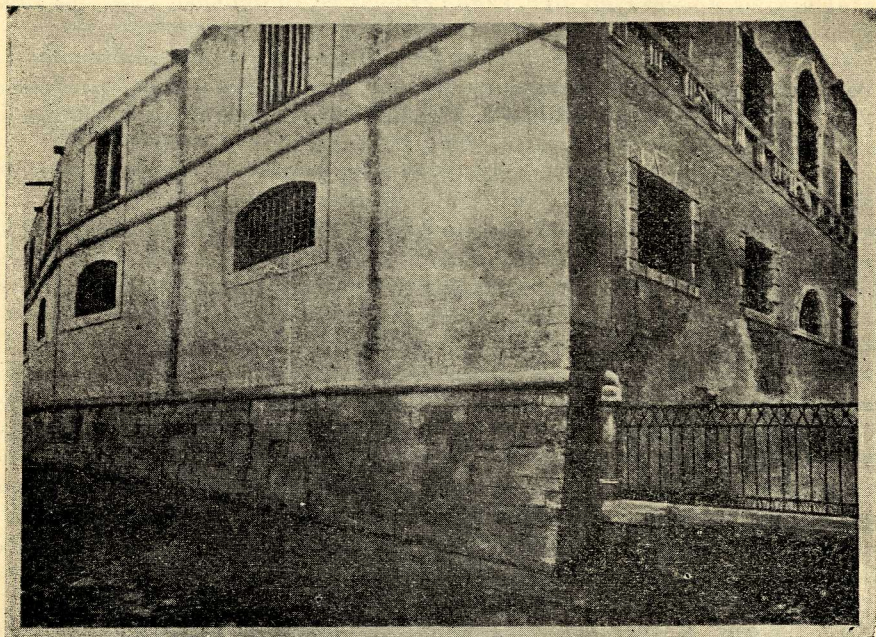
Κάτωθεν τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω πατώματος ὑπῆρχε διάζωμα μετὰ τριγλύφους, μετὰ τῶν δὲ αὐτῶν μετόπαι, αἱ ὁποῖαι, πιθανώτατα,

(1) Τὸ *Reggimento* ἢ *Regimento* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὴν σημερινὴν Νομαρχίαν (*Prefettura*), ἡ ὁποία διετετρεῖτο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἑνετικοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Πατρικίων. Ἐοῆμαινε ἐπίσης καὶ ἡ ὑπηρεσία, διοίκησις, Κυβέρνησις.

(2) *Relazioni* LXXIX.

(3) Ἰδὲ εἰκ. 3.

προήρχοντο ἐξ ἄλλης οἰκοδομῆς. Αἱ μετόπαι αὗται θὰ ἦσαν, ὡς φαίνεται, δέκα ἐπτὰ, ἀλλὰ εἶχον μείνει μόνον τέσσαρες, τῶν ὑπολοίπων καταστραφέντων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τρίτη κατὰ σειράν ἐξ ἀριστερῶν

Εἰκ. 4. Νοτιοανατολική γωνία τῆς ὀπλαποθήκης (armeria). Διακρίνονται αἱ τρίγλυφοι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καὶ αἱ μετόπαι 3, 4, 7, καὶ 8. (Φωτογραφία Ι. Γκερόλα, 1900)

παρίστα δύο ὄπλα, ὡς φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα 4, ἡ τετάρτη παρίστα δύο ἀσπίδας καὶ δύο δόρατα, ἡ ἑβδόμη δύο πανοπλίας καὶ ἡ ὀγδόη δύο περικνημίδας.

Ἐνῶθεν τῆς θύρας ὑπῆρχεν ἐντοιχισμένη μικρὰ πλάξ, φέρουσα τὴν χρονολ. 1580, ἡ ὁποία, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δὲν ἀνήκεν εἰς τὸ κτίριον τοῦτο.

Πολύτιμον ἔγγραφον τοῦ 1583⁽¹⁾ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ δαπάνη τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου κτιρίου, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν παλαιὰν armeria, ἀπέναντι τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἀπὸ τῆς 30 Ἰουλίου 1578 μέχρι τοῦ 1582 ἀνῆλθεν εἰς 45 χιλιάδας ὑπέρπυρα, ἐπὶ πλεον δὲ 195 χιλιάδας διὰ ἀπαλλοτριώσεις παρακειμένων οἰκιῶν, χωρὶς νὰ ὑπολογισθῶσιν 242 ἀγγαρεῖαι, ἡ ἄσβεστος, ὁ σίδηρος καὶ ἡ ξυλεία.

Ἡ νέα αὕτη αἵθουσα τῆς armeria ἔλαβε τὸ ὄνομα *Donàta*, ἐκ τοῦ ἀναγείραντος αὐτὴν Donà,

Ἀργότερον ἡ βορεῖα πλευρὰ τῆς ὀπλαποθήκης κατέρρευσε, πιθανώτατα λόγῳ σεισμοῦ, καὶ ἐκτίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

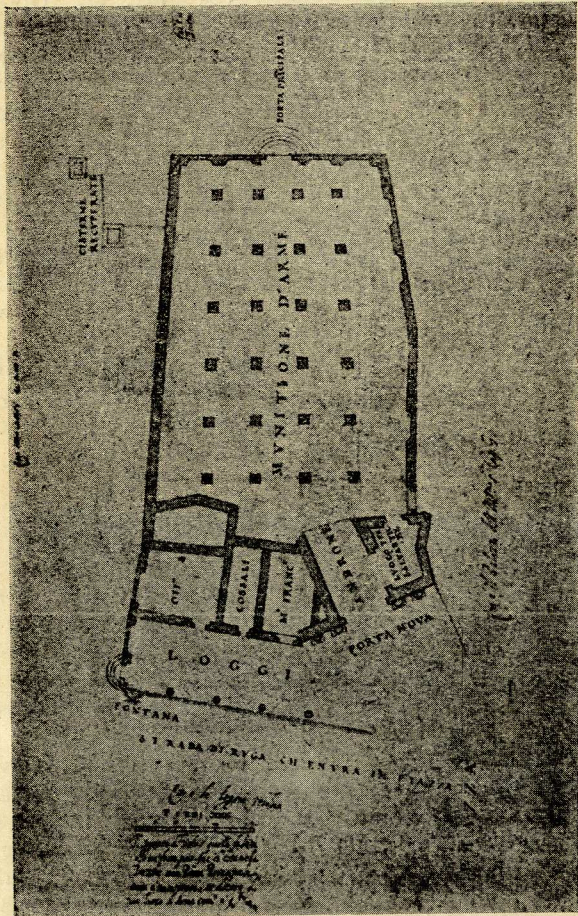
Τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς armeria ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Κόρνερ

(¹) V. B. M. Ital. VI. 156.

καὶ τοῦ Γριμάνη, τὸ ὁποῖον ὁμῶς κατέσκευάθη ἀργότερον ἐν μέρει διὰ νὰ συνδεθῇ ἡ armeria μὲ τὴν νέαν Λότζαν τοῦ Μοροζίνη.

Τὰ τρία ταῦτα τμήματα τῆς armeria, ἥτοι τὸ παλαιότατον, τὸ τοῦ Donà καὶ τὸ τοῦ Κόρνερ—Γριμάνη, σαφῶς διεκρίνοντο ἀλλήλων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος, καθότι ὑπῆρχον τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν διαχωριστικῶν τοίχων.

Τὸ πάτωμα τοῦ ἄνω ὁρόφου ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τετραγώνων

Εἰκ. 5. Σχέδιον κατόψεως τῆς ὀπλοποθήκης καὶ τῆς πρώτης παρ' αὐτὴν Λότζας, μετὰ τὰς ἐπιδιορθώσεις τοῦ Κόρνερ καὶ Γριμάνη. Διακρίνεται καθαρά ἡ Porta Nuova, τὴν ὁποίαν ἠνοίξεν ὁ Κόρνερ, ἐκ τῆς σημερινῆς πλατείας Καλλιέργων.

λιθίνων κιόνων, χαρακτηριστικῶν τῆς ἐνετικῆς οἰκοδομικῆς, ἡ δὲ στέγη ὑπεβαστάζετο ὑπὸ ξυλίνων στύλων.

Οἱ Ἐνετοὶ, ἀποχωροῦντες τὸ 1669 ἐκ Χάνδακος, ἀπεκόμισαν τὰ πάντα εἰς Ἐνετίαν. Ἐν τούτοις ἐντὸς τῆς armeria ἔμειναν μερικὰ μεγάλα ξύλινα κιβώτια, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρι τοῦ 1890 περίπου πέντε, καταστραφέντα καὶ αὐτὰ ἀργότερον. Ἐντὸς τῶν κιβωτίων αὐτῶν εὑρέθησαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν δέσμαι βελῶν, βόλια σιδηρὰ καὶ ὑάλινα, ἐξαρτήματα ὅπλων, ὑπολείμματα θωράκων κλπ.

Τὰ κιβώτια ταῦτα ἦσαν χρωματισμένα ἐρυθρά με κίτρινα πλαττωμάτα, εἰς ἐκάστην δὲ πλευράν ὑπῆρχον δύο κύκλοι λευκοί, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦτο ζωγραφισμένος με ἐρυθρὸν χρῶμα, ὁ πτερωτὸς λέων τοῦ Ἀγ. Μάρκου, ἔχων τὰς πτέρυγας λευκάς με μαῦρον περίγραμμα.

Ἐντὸς τῆς armeria ὑπῆρχεν ἐπίσης μία ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἡ ὁποία σημειοῦται εἰς τὸν χάρτην τοῦ Werdmüller. (1)

Ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος τοῦ ὀπλοστασίου ἦτο ἐκ τῆς Α πλατείας, ἥτοι ἔναντι τοῦ Ἀγ. Τίτου, ὡς ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὴν εἰκόνα 5.

Ἀλλὰ ἐπ' εὐκαιρίᾳ μιᾶς νέας ἐπεκτάσεως τῆς armeria κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVII αἰῶνος (2) ὑπὸ τοῦ capitano Ἰακώβου Κόρνερ, οὗτος ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ ἀνοίξῃ μίαν νέαν κυρίαν εἴσοδον τῆς armeria ἐκ τῆς πλατείας, — τῆς σημερινῆς πλατείας Καλλεργῶν — δηλαδή ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς Λόδζας, ἡ ὁποία σημειοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ Porta Nuova (3). Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης ἤρχισαν τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1605. Τὴν εἴσοδον ὅμως ταύτην ἐτελείωσεν, ὡς φαίνεται, ὁ διάδοχος τοῦ Κόρνερ, Ἀντώνιος Γριμάνης.

Οὗτος, εἰς ἀναφοράν του τὸ 1612, ἀναφέρει ὅτι ἐπερατώθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ κτιρίου ἐκείνου τὸ ὅποιον «*με μίαν πόρταν ἣ ὁποία ἔγινε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς πλατείας, ἀπέκτισε θαυμασίαν ἄνοιγιν, καὶ ἡύξησε τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκοδομῆς ταύτης*». (4)

Καὶ ἡ νέα ὁμως αὕτη μεταρρυθμίσις δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, διότι ὁ Φραγκῖσκος Μοροζίνης, κατεδάφισεν τὴν ὑφισταμένην Λόδζα καὶ τὴν armeria ἐν μέρει, διὰ νὰ ἀνεγείρῃ τὸ περίφημον οἰκοδόμημα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐκτενέστερον.

III. Η ΛΟΔΖΑ ΤΟΥ ΜΟΡΟΖΙΝΗ

Ἡ νέα Λόδζα, ἡ ὁποία εἶναι τετάρτη κατὰ σειράν, ἡ κατεδαφισθεῖσα τὸ 1937 ὑπὸ τοῦ Δήμου Ἡρακλείου, διὰ νὰ ἀναστῇ ἐκ νέου, ὀφείλεται εἰς τὸν φιλόπολιν καὶ προοδευτικὸν Φραγκῖσκον Μοροζίνην, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀναφέρομεν.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς τελευταίας ταύτης Λόδζας ἔδωσαν αἱ μεταρρυθμίσεις τῆς ὀπλαποθήκης, αἱ γενόμεναι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVII αἰῶνος. Ἐξ αἰτίας τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκείνων, ὁ Μοροζίνης, ἄνθρωπος ρηξικέλευθος καὶ προοδευτικὸς, ἐθεώρησε, προτιμότερον νὰ κατεδαφίσῃ ὁλόκληρον τὸ κτίριον τῆς τότε ὑφισταμένης Λόδζας, καὶ νὰ ἀνεγείρῃ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, νέον, στερεόν, ἐπὶ νέων βάσεων, μεγαλύτερον τοῦ προηγουμένου, μεγαλοπρεπὲς καὶ ἐπιβλητικόν, ἀντάξιον, τέλος, τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βασιλείου.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὰ δημόσια ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς

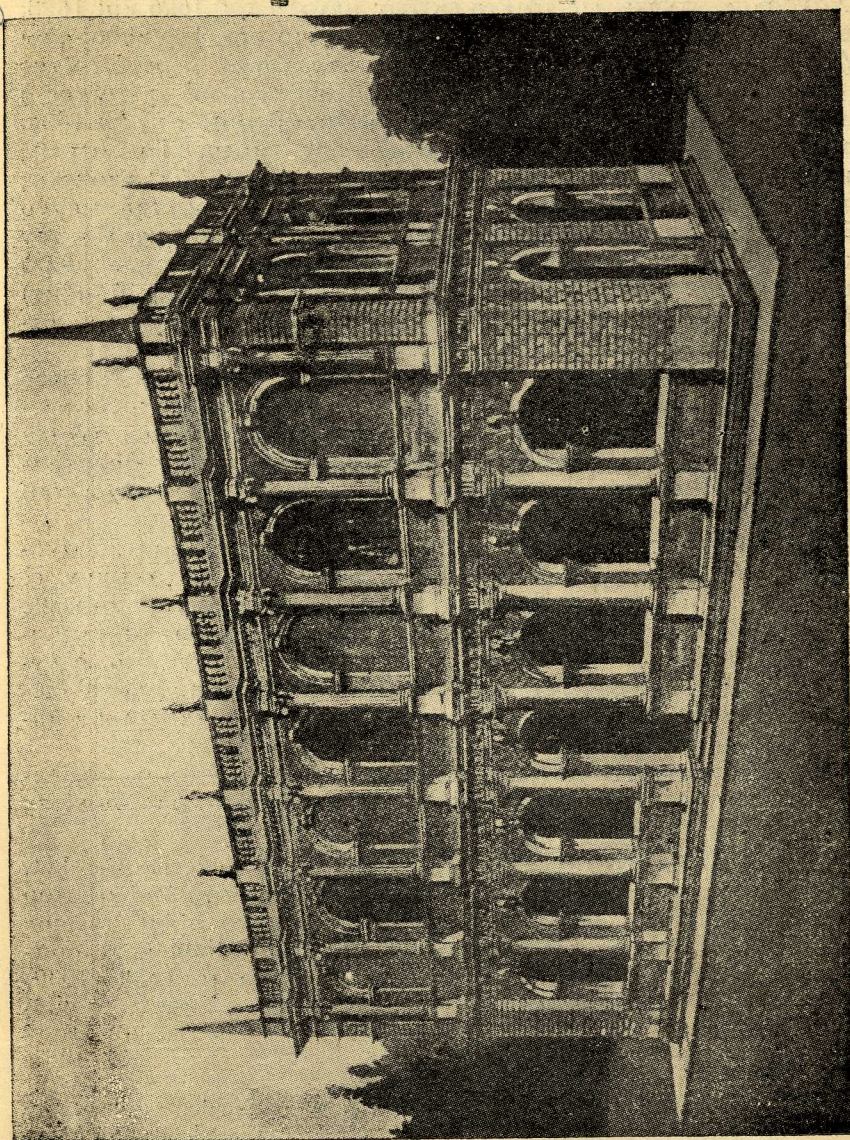
(1) Ἰδὲ καὶ G. Gerola. Topografia delle Chiese della Città di Candia, Roma 1918, σελ. 28. «San Nicolai secellum publico armamentario navali conunctum».

(2) Ἰδ. Dispacci da Candia 13 Δεκεμ. 1604.

(3) Ἰδὲ εἰκόνα 5.

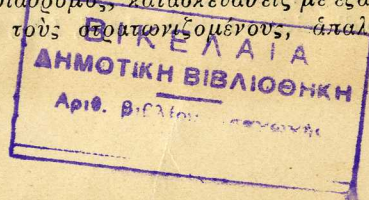
(4) Con una porta che gli ho fatto fare dalla parte della piazza, rende hora nobilissima vista et accresce la riputazione et la sicurtà di quella piazza. (Relazioni LXXXI.)

ἐκείνης σιωποῦν. Ὑπάρχει μόνον μία ἀναφορὰ τοῦ Λορέντζο Κονταρίνη (Lorenzo Contarini) τοῦ 1636, εἰς τὴν ὁποῖαν οὗτος, ἀφοῦ ἔπλεξεν ἐγκώμια εἰς τὸν Μοροζίνην, προσθέτει ὅτι, ἡ ὑπὸ τούτου

Εἰκ. 6. Σχέδιον ἀναστηλώσεως τῆς Λότζας ὀφειλόμενον εἰς τὸν Fed. Berchet.

ἀνεγερθεῖσα κρήνη «θα καταστήσῃ πάντοτε ζωντανὸν καὶ ἔνδοξον τὸ ὄνομά του, ἔνδοξον ἄλλωστε ἐκ τόσων ἄλλων ἀνταξίων αὐτοῦ ἔργων, ὡς εἶναι ἡ ἀνοιχοδόμησις τῆς Λότζας καὶ ἡ ἀνακαίνισις τῶν σιγατῶνων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῶν ὁποίων ὁ μέγας θολωτὸς διάδρομος, κατασκευασθεὶς μὲ ἐξαιρετικὴν λαμπρότητα, μεγάλως ἐξυπηρετεῖ τοὺς σιγατῶνιζομένους, ἀπαλύρει

τὴν ὄρασιν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τοὺς στρατῶνας, καὶ καθιστᾷ ἀθάνατον τὸ ὄραϊον αὐτὸ οἰκοδόμημα». ⁽¹⁾

Τὸ ὅτι τὸ ὄραϊον τοῦτο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ καύχημα τοῦ Χάνδακος, ἀνήκει εἰς τὰ ἔτη ἐκεῖνα μεταξὺ τοῦ 1626 καὶ 1628, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Λόδζας παρίστατο ἡ ἀνάγκη νὰ κατεδαφισθῇ ἐν μέρει ὁ τοῖχος τῆς ὀπλαποθήκης, ἵνα συνδεθῇ μετ' αὐτοῦ δομικῶς ὁ τοῖχος ὁ ὁποῖος ἐπεσκευάσθη, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Κόρνερ τὸ 1605. Ἄρα ἡ Λόδζα εἶναι νεωτέρα τῆς χρονολογίας ταύτης. Τὰ ἔχνη τῆς δομικῆς ταύτης συνδέσεως μετὰ τῆς προϋφισταμένης ὀπλαποθήκης ἐφαίνοντο ἐμφανέστατα. Καὶ ἐξ ἀπλῆς παρατηρήσεως τοῦ τοίχου ἐπέθετό τις ὅτι ἡ Λόδζα ἀνηγέρθη μετὰ τὴν ὀπλαποθήκην, εἰς τὸν τοῖχον τῆς ὁποίας, καταλλήλως διασκευασθέντα, προσηρμύσθη ὁ τοῖχος τῆς Λόδζας. Ἐπὶ πλέον ἡ νοτιὰ αὕτη πλευρὰ (τῆς Λόδζας) δὲν ἦτο εὐθεῖα, πιθανῶς ἐπειδὴ ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ κατεδαφισθέντος τμήματος τῆς ὀπλαποθήκης.

Ἐν τούτοις, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπεπερατώθη ἀμέσως ὁλόκληρος ἡ οἰκοδομὴ τῆς Λόδζας. Πράγματι ἓνα ἀπὸ τὰ μάρμαρα τοῦ κιονοκράνου τοῦ δευτέρου πατώματος τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας, ἀνήκειν εἰς ἀναμνηστικὴν πλάκα τοῦ 1631. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ κιονόκρανον ἐκεῖνο ἦτο μεταγενέστερον τοῦ 1631, καὶ συνεπῶς μέχρι τοῦ ἔτους αὐτοῦ δὲν εἶχεν ἀποπερατώθῃ ὁ δεύτερος ὄροφος.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἡ καθ' ἡμέραν αὐξανόμενη τουρκικὴ δύναμις ἠπείλει καὶ τῆς Κρήτης τὴν κατάκτησιν, οἱ Ἑνετοὶ ἄρχοντες ἐψυχράνθησαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ παύσῃ κάθε ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς ἀποπεράτωσιν τοιούτων κτιρίων μὴ ἐκπληρούντων στρατιωτικὸν τινα σκοπὸν. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἐγκατάληψις τῆς ἀποπερατώσεως τῆς Λόδζας, ἡ ὁποία πράγματι διεσώθη οὕτω, δεδομένου ὅτι ἔλειπε τὸ δρύφακτον, τὸ ἀποτελοῦν ἀρχιτεκτονικῶς τὴν ἀναγκαίαν κορωνίδα τοῦ κτιρίου.

Ποῖος ὅμως εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται τὸ ὠραιότερον τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐνετικὴ κτῆσις;

➔ Πρῶτος ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ὁ Federico Berchet, ὁ ὁποῖος, εἰς δημοσίευσμά του διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς Λόδζας τοῦ Χάνδακος ⁽²⁾, ὑποθέτει ὅτι τὸ ὄραϊον τοῦτο μνημεῖον εἶναι σχέδιον τοῦ μεγάλου βερονέζου ἀρχιτέκτονος Michele San Micheli, συνδυάζων τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτος εὕρισκετο εἰς Χάνδακα τὸ 1538—1539, ἀσχολούμενος μὲ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς πόλεως, καὶ ὅτι ὁ ρυθ-

(1) Renderà sempre vivo e celebre il suo nome, risplendente oltre tante altre dignissime attioni, *per la fabrica della publica loggia* et per la restauratione etiandio del quartiere de'soldati a S. Zorzi, il cui corridor fatto a volto con gran magnificenza porge gran comodo a quelle militie, riempie l'occhio de'riguardanti e raccomanda quella bella fabrica all' eternità. (V. A. S. Relazioni LXXX).

(2) F. Berchet. La Loggia veneziana di Candia. (Atti del R. Istituto veneto di scienze lettere ed arti, LXI, 2) Venezia, 1901.

μός του οικοδομήματος ακολουθεῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ San Micheli καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις. (1)

Τὸ γεγονός δὲ μὴ ὅτι ἡ Λότζα ἀνηγέρθη σχεδὸν ἕνα ὁλόκληρον αἰῶνα ἀργότερον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ὁ San Micheli εἰς Χάνδακα, ἀποκλείει ἀπολύτως οἰανδήποτε συμμετοχὴν τοῦ μεγάλου τούτου ἀρχιτέκτονος εἰς τὸ οἰκοδόμημα αὐτό. Ἐάν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τοῦ οἰκοδομήματος πλησιάζῃ περισσότερο πρὸς τὰς ἀρχιτεκτονικὰς ἀρχὰς τοῦ XVI αἰῶνος ἢ τοῦ XVII, ὅτε ἀνηγέρθη ἡ Λότζα, τοῦτο δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν δεδικαιολογημένην καθυστέρησιν μὲ τὴν ὁποίαν μετεβιβάζετο ἐκ τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν μακρυνὴν Κρητικὴν ἀποικίαν κάθε νέα μορφή ρυθμοῦ.

Οὕτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ San Micheli κατὰ τὴν ἐδῶ παραμονὴν του (1538—1539), ἐξεπόνησεν σχέδιον τι Λότζας, τὸ ὁποῖον νὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψει, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν ταύτης μετὰ ἕνα αἰῶνα, ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης. Διότι, ἐάν τοιοῦτον σχέδιον ὑπῆρχε τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῇ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν προηγουμένως τῆς πρώτης Λότζας, ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου τῆς ὁπλαποθήκης.

Ἀλλὰχοῦ ὅθεν δέον νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν ἀρχιτέκτονα εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ τελευταία Λότζα, ἡ σωθεῖσα καὶ μέχρις ἡμῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν ἀρχῶν τοῦ XVII αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Κρήτῃ τρεῖς μηχανικοί. Μεταξὺ τούτων πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς Λότζας. Ὁ Ἰάκωβος Κόρνερ (Giacomo Corner) εὐγενὴς ἐνετὸς ἐγκατεστημένος εἰς Χάνδακα, ὁ Ραφαήλ Μοννάνης (Raffaele Monanni) ἐπίσημος μηχανικὸς ἐν τῷ «Βασιλείῳ τῆς Κρήτης» καὶ ὁ Φραγκίσκος Βασιλικάτας (Francesco Basilicata) ὑπομηχανικὸς.

Ὡς πρὸς τὸν Κόρνερ ἀξίζει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ἔγγραφον αὐτοῦ τούτου τοῦ προβλεπτοῦ Μοροζίνη.

«Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα—λέγει οὗτος, ἀναφερόμενος εἰς τὸ ὑδραγωγ-

(1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ San Micheli ἐκδηλοῦται ἰσχυρὰ ροπή τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τὴν κλασσικὴν τέχνην. Ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος ταύτης ἦτο ὁ ἐκ Βικεντίας (vicenza) ἀρχιτέκτων Ἀνδρέας Παραντίζι (Andrea Paradisi) ὁ ἐπιλεγόμενος Παλλάδιο (palladio) 1518—1580. Κανεῖς δὲν ὑπερέβη τὸν μέγαν τοῦτον ἀρχιτέκτονα εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν προσήλωσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν κλασσικὴν τέχνην, κανεῖς δὲν κατάρθωσεν, ὅπως αὐτός, νὰ συμβιβάσῃ τὸ βάρος μὲς οἰκοδομῆς μὲ τὴν λεπτότητα, τὴν ἐπιβλητικότητα μὲ τὴν ἀπλότητα, τὴν δύναμιν μὲ τὴν χάριν. Ἐν μίᾳ λέξει προσεπάθησε νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸ βάρος ἐν τῷ ρυθμῷ. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν του ὑπόδειγμα συνίστατο κυρίως εἰς περιστύλια μετὰ ἐπαλλήλων κιόνων, δωρικοῦ ρυθμοῦ κάτω, ἰωνικοῦ ἄνω, τὸν ρυθμὸν δὲ αὐτὸν ἐφήρμοσεν εἰς τὰ καλύτερα δημιουργήματά του, ὡς εἶναι ἡ βασιλικὴ (Basilica) ἡ ὁποία περιβάλλει τὸ palazzo della Ragione (1549—1614) ἡ Loggia Valmarana (1566), ἡ Rotonda (1550) καὶ ἄλλα, ἅπαντα ἐν Βικεντίᾳ. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ταύτης βαδίζων τις ἀκόμη καὶ σήμερον «νομίζει ὅτι ξεφυλλίζει τὰς σελίδας τοῦ συγγράμματος τοῦ Παλλάδιο: "Quattro libri dell'architettura"». «Εἶναι ἡ πόλις ὅπου τὰ μαθήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐγένοντο ἐν τῇ πράξει».

Ἡ Λότζα τοῦ Χάνδακος εἶναι ἄριστον ὑπόδειγμα τούτου, τοῦ Παλλαδιανοῦ λεγομένου ρυθμοῦ. Ἡ πρόοψις αὐτῆς δὲν διαφέρει σχεδὸν οὔτε κατὰ τὰς λεπτομερείας τῆς ἐν Βικεντίᾳ Βασιλικῆς τοῦ Παλλάντιο. Ἡ μητρόπολις ἄλλωςτε Ἐνετία ἦτο πλήρης οἰκοδομημάτων τοῦ ρυθμοῦ ἐκείνου, δεδομένου, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Παλλάντιο, ἀπὸ τὸ ἔτος 1660 καὶ ἐξῆς, εἰργάσθη ἐν Ἐνετίᾳ. Αὐτὸς κατήρτισε τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ σχέδιον τῆς προόψεως τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου, τῆς αἰθούσης τῶν Τεσσάρων Πυλῶν, τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτήρος, τὸ θαυμασιόν παλάτιον Φόσκαρι, καὶ ἄλλα.

πιδανι το 15807

γεῖτον καὶ τὰς κρήνας τοῦ Χάνδακος—ἐχρησιμοποίησα κυρίως τὰς γνώσεις τοῦ διακεκριμένου κυρίου *Zorzi Corner*, ὁ ὁποῖος τυγχάνει ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ, καὶ εἶναι εἰς ἐκ τῶν πρώτων εὐγενῶν τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Χάνδακι. Οὗτος, ἄνευ οὐδεμιᾶς προσωπικῆς ὀφελείας, δεδομένου ὅτι εἶναι οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος, ἀρέσκεται νὰ ἀσχολῇται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰς οἰκοδομὰς, συνασπάζεται πάντοτε μὲ τοὺς στρατηγοὺς παρακολουθῶν καὶ ἐπιβλέπων ὅλα τὰ ἔργα. Δύναμαι δὲ νὰ ἀναφέρω εἰς τὴν ὑμετέραν Γαληνότητα διὸ ὁ ἀγαθὸς οὗτος φίλος προσφέρει εἰς τὴν Κυβέρνησιν μεγάλας ὑπηρεσίας, δεδομένου διὸ λόγῳ τῆς ἀαμίξεώς του ταύτης, οὔτε οἱ ἐνιταλμένοι τὴν ἐπιβλέπουν τῶν δημοσίων ἔργων, οὔτε οἱ μηχανικοί, οὔτε οἱ ἐπιστάται τολμοῦν νὰ καταχρασθῶν, ἔστω καὶ εἰς τὸ ἐλάχιστον, τὸ Δημόσιον. Ὁ εὐγενὴς οὗτος κύριος εἰργάσθη ἀρκετὰ εἰς τὴν ἐν λόγῳ οἰκοδομήν, καὶ ὥς γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εὐρίσκει πάντοτε εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς τεχνίτας καὶ ἑργάτας, καὶ κατωρθοῦναι νὰ τηρῇ αὐτοὺς πάντοτε προσεκτικὸς ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἐργασίας των.» (1)

Ἄλλαχοῦ δὲ πάλιν ὁ Μοροζίνης χαρακτηρίζει τὸν Κόρνερ ὡς «ἰνθροπον ὑπερβολικὰ ἀρεσκόμενον νὰ ἀσχολῇται μὲ τὰς οἰκοδομὰς» (2).

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Κόρνερ (3), ὁ ὁποῖος δὲν ὑπῆρξε τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἓνα ἀπλοῦν ἐρασιτέχνην, δὲν ἦτο δυνατόν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ συλλάβῃ τὸ σχέδιον ἑνὸς οἰκοδομήματος τόσον ἀρμονικοῦ καὶ τόσον ὡραίου, ὡς ἦτο ἡ Λόδιζα.

Ὁ Raffaele Monanni ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡσχο-

(1) In questa costruzione, mi son valso principalmente dell'opera del clarissimo signor Zorzi Corner, fratello del condottier, uno dei primi soggetti di Candia, il quale senza alcun utile proprio, per esser comodo di beni di fortuna, si compiace tuttavia del gusto dell'architettura e delle fabbriche, sta sempre con li signori generali, vedendo et assistendo a tutte le opere, et posso dir a Vostra Serenità che questo mio diletto apporta grandissimo beneficio al publico per ciò che nè deputati alle fabbriche, nè ingegneri, nè protti ardiscono defraudar in cosa per minimi che sia le cose pubbliche. Ha questo gentiluomo travagliato assai nella fabrica predetta, come quello che, havendo la lingua greca, ha tenuto sempre li maestri et li operarii assidui et diligenti, ecc. ecc. (V.A.S. Relazioni, LXXXV). Εἰς ἕτερον ἐπίσης ἔγγραφον—Senato Mar, LXXXV, 53 segg.—ὁ Κόρνερ ἐπαινεῖται διὰ τὸ Κρητικὸν αὐτοῦ album καὶ διὰ τὸ σχέδιον τοῦ ὑδραγωγείου.)

(2) V. A. S. Disparci da Candia, 23 ottobre 1626.

(3) Ὁ Giuseppe Gerola ἐν τῷ III τόμῳ τοῦ ἔργου του: Monumenti Veneti nell'Isola di Creta, ὁπόθεν ἀρπύμεθα ἀπάσας τὰς πληροφορίας μας περὶ τῆς Λόδιζας κατὰ τὴν ἐνετικὴν ἐποχὴν, ἀναφέρει ἐν σελ. 41 τὸν Giacomo Corner μεταξὺ τῶν τριῶν πιθανῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Λόδιζας· ἀμέσως δὲ κατωτέρω, ἐν τῷ ἔγγραφῳ τοῦ Μοροζίνη, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων ἐκεῖνος εἶναι ὁ Zorzi Corner. Ἐπειδὴ πράγματι ὁ Zorzi Corner εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὰ ὑδραγωγεῖα κλπ., ὡς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ περὶ «ὑδραυλικῶν ἔργων» κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀνω συγγράμματος (τόμος IV σ. 14, 20), πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ λάθους, καὶ ἔγραψεν Giacomo ἀντὶ Giorgio. Ὁ Giacomo, ἄλλως τε, ἦτο capitano ἐν Χάνδακι τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τοῦ XVI αἰῶνος, αὐτὸς δὲ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπεξέτεινε τὴν ἀρμερία πρὸς δυσμὰς, διανοίξας νέαν εἴσοδον αὐτῆς ἐκ τῆς πλατείας (σήμερον Καλλιερῶν).

λήθη με τὰ ὀχυρωματικά ἔργα τῆς Νήσου, (1) δὲν φαίνεται καλύτερος τοῦ Corner, ἂν κρίνῃ κανεῖς ἀπὸ τὰ πολυάριθμα σκίτσα καὶ σχέδια αὐτοῦ (2).

Ὁ Francesco Basilicata εὐρίσκετο εἰς Κρήτην ἀπὸ τοῦ 1612 μέχρι τοῦ 1632. Μάλιστα κατὰ τὰ ἔτη 1626—1627 ἐσχεδίασεν οὗτος τὰς μεγάλας δεξαμενὰς τοῦ Χάνδακος, τὰς κειμέναις ἔναντι τῶν στρατώνων τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἐν τῇ τάφρῳ τοῦ παλαιοῦ τείχους, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται σήμερον τὰ καταστήματα Χ. Ζουράρη κλπ, ἐξεπόνησε δὲ καὶ σχέδιον τροποποιήσεως τοῦ λιμένος τῆς Ρεθύμνης (3).

Οὗτος ἔφερε τὸν ἀπλοῦν βαθμὸν τοῦ ὑπομηχανικοῦ καὶ συνεπὶ τὸ ὄνομά του πολὺ σπανίως ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μολονότι δὲ τὰ σχέδια τὰ ὅποια ἀφῆκεν, ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτόν, συνήθη τότε, ψυχρὸν, συμβατικὸν καὶ ἄκομψον ἐνίοτε τύπον, ἐν τούτοις ὅμως παρουσιάζουν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν καὶ περισσοτέραν καλαισθησίαν (4).

Ἐπίσης εἰς τὸν Βασιλικάτα ὀφείλεται καὶ τὸ σχέδιον τῶν στρατώνων τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (5) τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι ἓνα ἐκ τῶν ὀλιγότερον ἐπιτυχημένων σχεδίων του. Ἐὰν δὲ, πλὴν τοῦ σχεδίου ἐκείνου, εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἐμπνευσθεὶς καὶ τὸ ὥραϊον καὶ ἁρμονικὸν σύνολον τῶν στρατώνων αὐτῶν, τότε δὲν εἶναι, νομίζομεν, περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν, καὶ πάλιν, τὸν ἐνθουσιασμὸν τὸν ὁποῖον ἐπροκάλεσε τὸ ὥραϊον αὐτὸ οἰκοδόμημα εἰς τὸν Γενικὸν Προβλεπτὴν Λορέντζον Κονταρίνην (6).

Τέλος ἄξιον μνείας τυγχάνει ἐπίσης τὸ γεγονὸς ὅτι, ὁ Φρ. Βασιλικάτα ἀνῆκε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην τῶν Βασιλικάτα, ἣ ὁποία, κατὰ τὸν XVI αἰῶνα, εἶχε δώσει ἐν Παλέρμῳ δύο ἄλλους, ὁπωσδήποτε σημαντικούς, ἀρχιτέκτονας, τὸν Αὐρήλιον καὶ τὸν Φραγκῖσκον.

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως, ὁ Μοροζίνης, συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς νέας Λότζας, νὰ ἐζήτησεν παρὰ τινος, γνωστοῦ καὶ ἀνεγνωρισμένου, ἀρχιτέκτονος τῆς Μητροπόλεως σχέδια καὶ ὑποδείγματα. Μάλιστα, ἡ ἐκδοχὴ αὕτη ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Μοροζίνης εἶχεν ὑπηρετήσῃ προηγουμέ-

(1) Ὁ Μοναννὶ ἀπεστάλη εἰς Κρήτην εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποθανόντος τὸ 1621 μηχανικοῦ Tomaso Spilimbergo (V. A. S. Dispacci da Candia 24 settembre 1621). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1626 ὁ Μοναννὶ εὐρίσκετο ἤδη ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ ἀπουσιάσῃ καὶ δὲν ἐπέστρεψε παρὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1628. Ἄρα οὗτος ἀπουσίαζεν ἐκ Χάνδακος κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἀνηγείρετο ἡ Λότζα τοῦ Μοροζίνη.

(2) Ἰδὲ G. Gerola: Monumenti veneti nell'Isola di Creta, τομ. I. εἰκ. 67, 86, 121, 125, 126, 131, 135, 140, 145, 368 καὶ 380.

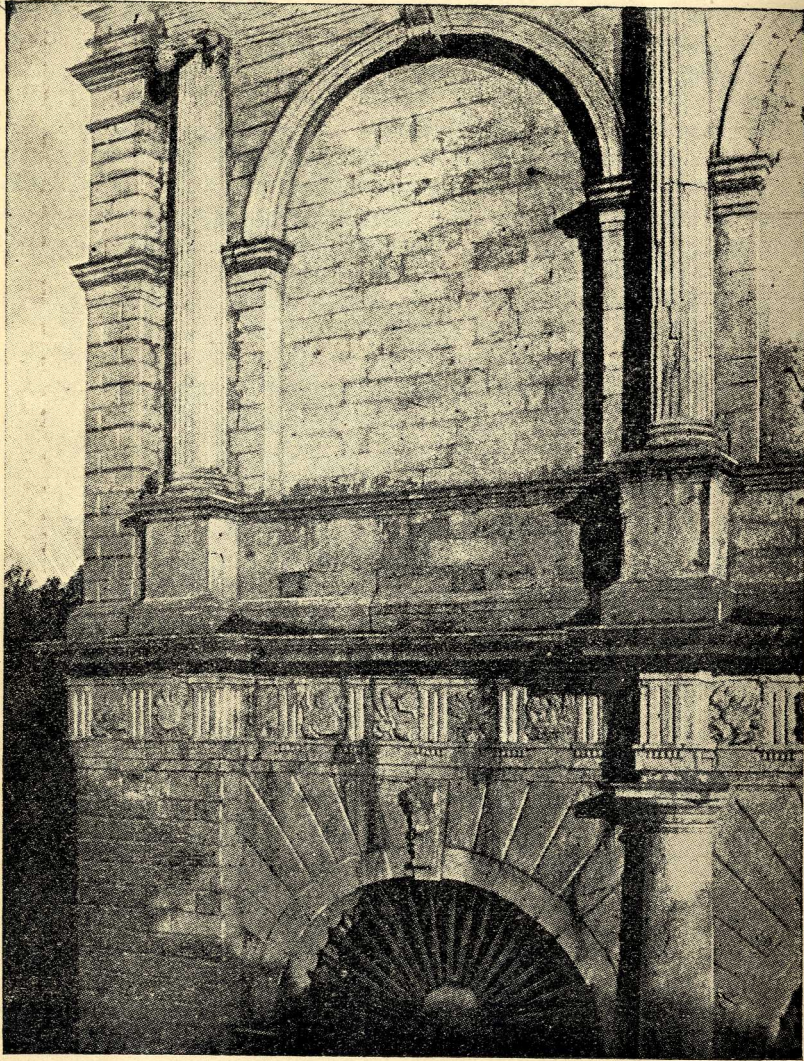
(3) Ἰδ. G. Gerola: Monumenti κλπ, τομ. IV εἰκ. 12 καὶ 68.

(4) Ἰδ. G. Gerola: Monumenti κλπ. τόμ. I. εἰκ. 68, 91, 149, 177, 369. τόμ. III. εἰκ. 37. τόμ. IV. εἰκ. 12 καὶ 68.

(5) Ἰδ. G. Gerola: Monumenti κλπ, τόμ. III. εἰκ. 37.

(6) Ἰδ. σελ. 17—18.

νως ἐν Κρήτῃ ὡς capitano, κατὰ τὰ ἔτη 1614—1616. Τότε, ἴσως, συνέλαβε τὸ ἀρχικὸν σχέδιον ἀνεγέρσεως Λότζας, τὸ ὁποῖον ὁμῶς κατάρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἐν Κρήτῃ ὑπηρεσίας του, ὡς Γενικὸς Προβλεπτὴς πλέον.

Εἰκ. 7. Β Δ γωνία τῆς προόψεως τῆς Λότζας.

Ἡ τελευταία Λότζα ἀνηγέρθη, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸν χώρον τὸν ὁποῖον κατελάμβανε προηγουμένως ἡ τρίτη Λότζα. Ἦτο κτίριον ὀρθογώνιον, ἔχον μῆκος 28 μ. καὶ πλάτος 11 μ. Καὶ αἱ τρεῖς ἐξωτερικαὶ πλευραὶ αὐτῆς εἶχον κτισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου διὰ ξεστῶν λίθων. Ἦτο

θεμελιωμένη ἐπὶ δώδεκα βαθέων φρεάτων (¹) τὰ ὅποια συνεδέοντο μεταξύ των διὰ ὑπογείων τόξων, ἀνταπροκρινομένων πρὸς τὰ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοιαῦτα.

Ἐν τῷ οἰκοδομῆματι ἀντεπροσωπεύοντο ἀμφότεροι οἱ Ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ· ὁ δωρικός εἰς τὸ ἰσόγειον καὶ ὁ ἰωνικός εἰς τὸν δευτέρου ὄροφον, ὡς εἶναι ὁ κλασσικός τύπος τοῦ παλλαδιανοῦ ρυθμοῦ (²). Ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα ἐστηρίζεται ἐπὶ βάθρου, ἐλαφρῶς ἐπικλινούς. Ἡ πρὸς δυσμὰς κυρία πλευρὰ συνίστατο ἀπὸ ἑπτὰ τόξα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεσαῖον, ἐν τῷ ἰσογαίῳ, ἐχρησίμευεν ὡς εἴσοδος τῆς Λόδζας. Τὰ ὑπόλοιπα ἦσαν ἅπαντα ἀνοικτά, ἔχοντα μόνον χαμηλὸν θωράκιον. Τὰ τόξα τοῦ δευτέρου ὀρόφου, ἦσαν ἐναλλάξ ἀνοικτά καὶ κλειστά διὰ τοιχοποιίας.

Μεταξὺ τῶν τόξων αὐτῶν ὑπῆρχον κίονες δωρικοὶ ἄνευ ραβδώσεων ἐν τῷ ἰσογαίῳ καὶ ἰωνικοὶ ραβδωτοὶ ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ (³) στηριζόμενοι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐπὶ βάθρων (⁴). Αἱ γωνίαι, ΒΔυτική καὶ ΝΔυτική, συνίσταντο ἐκ τετραγώνων παραστάδων, ἐκτισμένων ἰσοδομικῶς διὰ λαξευμένων λίθων, ἐξεχόντων ἐν εἴδη μωσαϊκοῦ.

Τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἰσογαίου ὀρόφου περιέθεε διάζωμα ἐκ τρι-

(¹) Προκειμένου νὰ ἀναστηλωθῇ σήμερον τὸ μνημεῖον ἀνεσκάφησαν, εἰς τὰ πλάγια τῶν θεμελίων του, φρέατα, βάθους 4—5 μέτρων διὰ νὰ διαπιστωθῇ κατὰ πόσον ἡ βάσις εἶναι στερεά, καὶ ἐὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ αὕτη εἰς τὸ βάρος τῆς νέας οἰκοδομῆς.

Πράγματι τὰ θεμέλια ἐκεῖνα, τῆς παλαιᾶς Λόδζας τοῦ Μοροζίνη, ἐθεωρήθησαν, ὑπὸ τῶν ἄρμοδιων μηχανικῶν, στερεά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀναστίλωσις ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἄνω.

Κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς αὐτὰς ἐκσκαφὰς ἀνευρέθη καὶ ἡ μεγάλη δεξαμενὴ, κάτωθεν τοῦ μεσοτοίχου τοῦ χωρίζοντος τὴν Λόδζαν ἀπὸ τὴν ὀπλοθήκην, τὴν ὁποίαν, δυστυχῶς, κατέστρεψαν διανοίξαντες τὸν στερεώτατον θόλον αὐτῆς. Ἡ δεξαμενὴ αὕτη, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς ἐπληροῦτο διὰ τῶν ὀμβρίων ὕδατων τῆς στέγης τοῦ οἰκοδομήματος, «ὡς μαρτυροῦν οἱ πηλοσωλῆνες οἱ εὐρεθέντες ἐν τῷ κατεδαφισθέντι μεσημβρινῷ τοίχῳ τῆς ὀπλοθήκης» ἀργότερον δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὕδραγωγείου τῆς πόλεως, (ἰδὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1103 τῆς 8-3-1916 ἔγγραφον Δημάρχου Ἡρακλείου Στ. Γεωργίου), βεβαίως δὲν ἐξυπηρετεῖ πλέον σήμερον τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς προορισμόν. Ἐν τούτοις, καταλλήλως διασκευαζομένη, δι' ἐλαχίστης δαπάνης, θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ θαυμασίως ὡς ἓνα ἀσφαλέστατον ἀντιαεροπορικὸν καταφύγιον, καὶ ὡς κρύπτη ἱστορικῶν κειμηλίων ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως ἐκ τοῦ ἀέρος.

Ἡ δεξαμενὴ αὕτη, ἐντὸς τῆς ὁποίας κατήλθομεν (τὸν Μάϊον 1938) διὰ νὰ ἐξετάσωμεν, εἶχε σχῆμα ὀρθογώνιον μήκους 6,70μ. πλάτους 3,68μ. καὶ ὕψους (εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου) 6,40μ. Ἡ μεγάλη πλευρὰ αὐτῆς ἦτο ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, εἶχε δύο στόμια ἐπισκέψεως, κείμενα τὸ ἓν εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν αὐτῆς καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὴν ΒΑ.

Ἐπίσης εἰς βάθος περὶ τὰ 0,50μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου, εὐρέθη ἀκέραιον σωληνωτὸν ὕδραγωγεῖον, ἐκ πηλίνων σωλῆνων διαμέτρου ἐσωτερικῆς 0,15μ. ἐμφραγμένων κατὰ τὸ ἥμισυ ἐξ ἀσβεστολιθικοῦ στρώματος (πουρί) ἐκ τῆς πολυχρονίου χρήσεως αὐτοῦ. Ὁ ὕδαταγωγὸς οὗτος ἤρχετο ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Λόδζας καὶ κατέληγεν εἰς τὴν βορείαν πλευράν, δι' αὐτοῦ δὲ ἐτροφοδοτεῖτο ἡ εἰς τὴν πλευράν ταύτην κειμένη Κρήνη τοῦ Σαγρέδου (Fontana Sagredo).

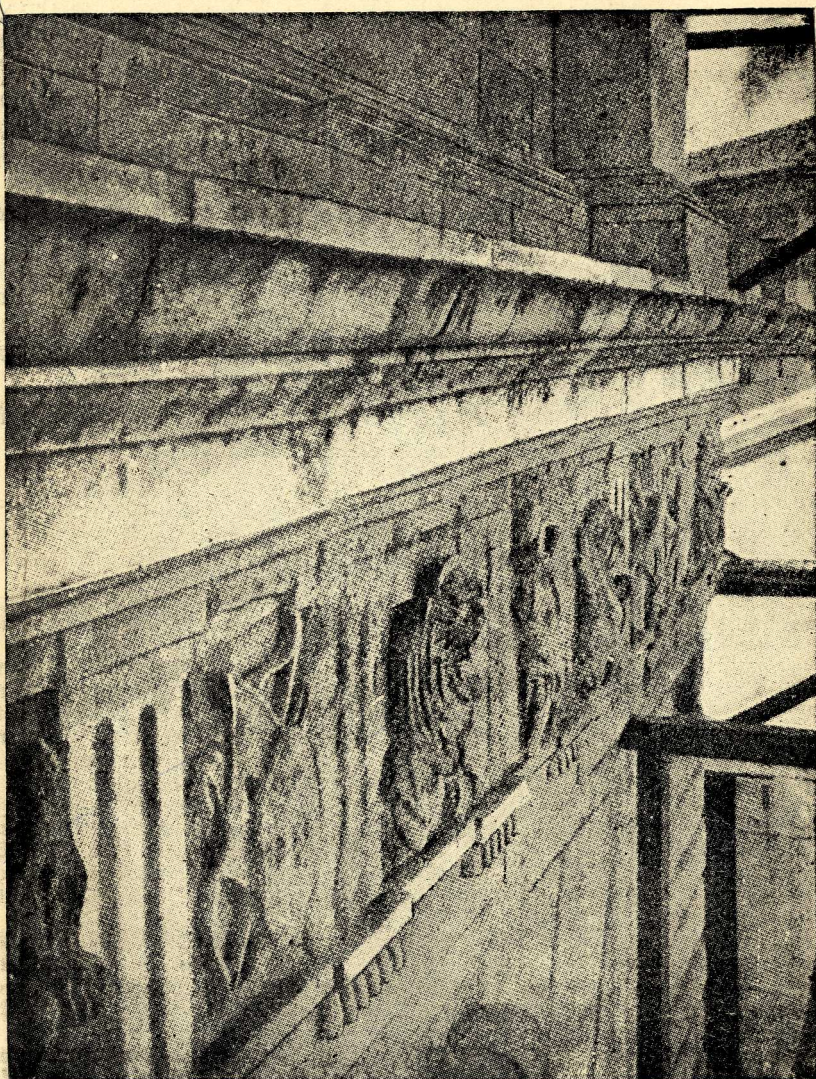
Ὡσαύτως εὐρέθη ἕτερος ὕδαταγωγὸς ἐκ πηλίνων ἐπίσης σωλῆνων ἀλλὰ μικροτέρας διαμέτρου καὶ ἐντελῶς καθαρῶν ἐσωτερικῶς, ἄνευ ἴχνους πουρί, εἰς τὴν βορείαν πλευράν τῆς δεξαμενῆς καὶ εἰς βάθος 3—4 μέτρων. Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦτου δὲν γνωρίζομεν.

(²) Ἰδὲ εἰκόνα 7.

(³) Ἰδὲ εἰκ. 7, 11 καὶ 12.

(⁴) Ἰδὲ εἰκ. 11.

γλύφων καὶ μετοπῶν⁽¹⁾ 82 τὸν ἀριθμόν. Εἰς τὰς μετόπας ταύτας εἰκονίζονται ἐναλλάξ ἐν ἀναγλύφῳ ὁ Λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου,

Εἰκ. 8. Διάζωμα ἐκ τριγλύφων καὶ μετοπῶν εἰς τὴν Β. πλευρὰν τῆς Λότζας
τρόπαια, πανοπλῖαι, ἱππόται ἐν πολεμικῇ στολῇ κ.λ.π.⁽²⁾
Τὸ διάζωμα τοῦ ἄνω ὀρόφου ἦτο ἰωνικοῦ ρυθμοῦ μετὰ προβό-

(¹) Ἴδε εἰκ. 8.

(²) Παραθέτομεν πλήρη πίνακα τῶν μετοπῶν αὐτῶν ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς Λότζας.

Βορεία πλευρὰ—ἀρχίζοντες ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτῆς.

1. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολου.

2. Ἑλλείπει.
3. »
4. »
5. »
6. »
7. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
8. » » » » » » » »
9. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἐκ θώρακος, περιβραχιονίου καὶ ροπάλου.
10. Τύμπανον.
11. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
12. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ ὠοειδῆ ἀσπίδα, σκουτάρι, τόξον, δύο βέλη καὶ ρόπαλον.
13. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
14. Κήρυξ.
15. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
16. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ τύμπανον καὶ δύο τουφέκια.
17. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ κυκλικὴν ἀσπίδα, τέσσαρας θρυαλίδας, γεμιστήρα, τρίαιναν κλπ.
18. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

Πρόσφης—ἔρχίζοντες ἀπὸ τὴν Βορείαν ἄκραν.

19. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ
20. Κυκλικὴ ἀσπίς, κανόνια, θρυαλίδες κλπ.
21. Κανόνι (coluthina) θρυαλίδες, ρόπαλα κλπ.
22. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
23. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ κράνος, κανόνι (mortaiο) κέρας πυριτοθήκης, καὶ δύο γεμιστήρας.
24. Δύο κανόνια, τέσσαρες γεμιστήρες, θρυαλλίς, τρία βόλια.
25. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
26. Τύμπανον, τουφέκι, διάφορα ἐργαλεῖα.
27. Μετάλλιναι περικνημίδες, ρόπαλον, βέλος.
28. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
29. Θώραξ, σιδηροχειρίς (manopole) ρόπαλον, δύο λογχοπελέκεις (ala-harde).
30. Σημαία, ρόπαλον, περιβραχιόνιον, κράνος.
31. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
32. Κανόνι (mortaiο) σφαῖρα, θρυαλλίδες, κανόνι, γεμιστήρ.
33. Δύο σημαῖαι, φαρέτρα, δύο δόρατα.
34. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
35. Κανόνι, χειροβομβίς, γεμιστήρες κλπ.
36. Ὄρειδῆς ἀσπίς, φαρέτρα, τόξον, σπαθί.
37. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
38. Ὄρειδῆς ἀσπίς, τόξον, φαρέτρα καὶ δύο βέλη.
39. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ ὠοειδῆ ἀσπίδα, σκουτάρι τόξον, δύο βέλη καὶ ρόπαλον (12)
40. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
41. Τρόπαιον, τύμπανον, καὶ δύο τουφέκια. (16)
42. Κανόνι, χειροβομβίς, γεμιστήρες κλπ (35)
43. Ἑλλείπει.
44. Μουσικὰ ὄργανα.
45. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ κυκλικὴν ἀσπίδα, τέσσαρας θρυαλλίδας γεμιστήρα, τρίαιναν κλπ. (17)
46. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
47. Ὄρειδῆς ἀσπίς, φαρέτρα, τόξον, σπαθί. (36)
48. Μουσικὰ ὄργανα. (44)
49. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
50. Ὀλμοβόλον κανόνι (mortaiο) σφαῖρα, θρυαλλίδες, κανόνι, γεμιστήρ (32)
51. Δύο σημαῖαι, φαρέτρα, δύο δόρατα. (33)
52. Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.
53. Σημαία, ρόπαλον, περιβραχιόνιον, κράνος. (30)
54. Θώραξ, σιδηροχειρίς, ρόπαλον, δύο λογχοπελέκεις. (29)

λων.⁽¹⁾ Τοῦτο ἦτο ἀσφαλῶς προωρισμένον νά ὑποβαστάζῃ κορωνίδα δρύφακτον, διακεκοσμημένην δι' ἀγαλμάτων, ὡς ἀπῆται ὁ ρυθμός τοῦ οἰκοδομήματος ⁽²⁾ ἀλλά, καί ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν ⁽³⁾, δὲν ἔγινε τὸ δρύφακτον τοῦτο.

Τὰ τόξα εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὁρόφους ἡδράζοντο ἐπὶ παραστάδων, ἡνωμένων ὀπισθεν μετὰ τῶν ἀναλόγων ἡμικιόνων, αἱ δὲ κλειῖδες (chiavi) αὐτῶν ἦσαν διακεκοσμημέναι καταλλήλως ⁽⁴⁾. Ὁ ἐσωτερικός τοίχος, ὁ χωρίζων τὴν Λόδζαν ἐκ τῆς ὀπλοθήκης, εἰς μὲν τὸ ἰσόγειον εἶχεν ἓν καὶ μόνον τόξον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς θύρα ἐπικοινωνίας Λόδζας καὶ ὀπλοθήκης, εἰς δὲ τὸν δευτέρον ὄροφον ὑπῆρχον ἕξ τοιαῦτα τόξα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πέντε εὕρισκοντο συμμετρικῶς τοποθετημένα εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τοίχου τούτου, ⁽⁵⁾ τὸ δὲ ἕκτον εὕρισκετο εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τοῦ τοίχου, σχετι-

55. Ἑλλείπει.

56. Μετάλλιναι περικνημίδες, βέλος καὶ ρόπαλον. (27)

57. Τύμπανον, τουφέκι, διάφορα ἐργαλεῖα. (26)

58. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

59. Δύο κανόνια, τέσσαρες γεμιστῆρες θρυαλλίς, τρία βόλια. (24)

60. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ κράνος, κανόνι (mortario), κέρας πυριτοθήκης καὶ δύο γεμιστῆρας. (23)

61. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

62. Κανόνι (colubrina) θρυαλλίδες, ρόπαλα κλπ. (21)

63. Ἑλλείπει.

64. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

Νοτία πλευρὰ ἀρχίζοντες ἀπὸ τὴν Δ. ἄκραν.

65. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

66. Ὡδοειδὴς ἀσπίς, τόξον, φαρέτρα καὶ δύο βέλη. (38)

67. Τρόπαιον, τύμπανον καὶ δύο τουφέκια. (16)

68. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

69. Δύο σημαῖαι, δόρυ, κράνος.

70. Δύο σημαῖαι, λογχοπέλεκυς κλπ.

71. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

72. Ἑλλείπει.

73. Τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ ὠοειδῆ ἀσπίδα, σκουτάρι, τόξον, δύο βέλη καὶ ρόπαλον.

74. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

75. Ἑλλείπει.

76. »

77. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

78. Ἑλλείπει.

79. »

80. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

81. Ἑλλείπει.

82. Λέων τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐντὸς ὀβολουῦ.

Ἡ παρουσία τόσων ὄπλων ἐπὶ τῶν μετωπῶν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ συνεχυμένου ὀπλοστασίου.

(Ἰδ. Gerola. Monumenti κλπ. τόμ. III σ. 53).

Αἱ μετόπαι αἱ ὁποῖαι ἐλλείπουν κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου, καθόσον ὁ λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον σκαλισθῆ ἦτο σαθρὸς καὶ κακῆς ποιότητος.

(1) Ἰδ. εἰκ. 9.

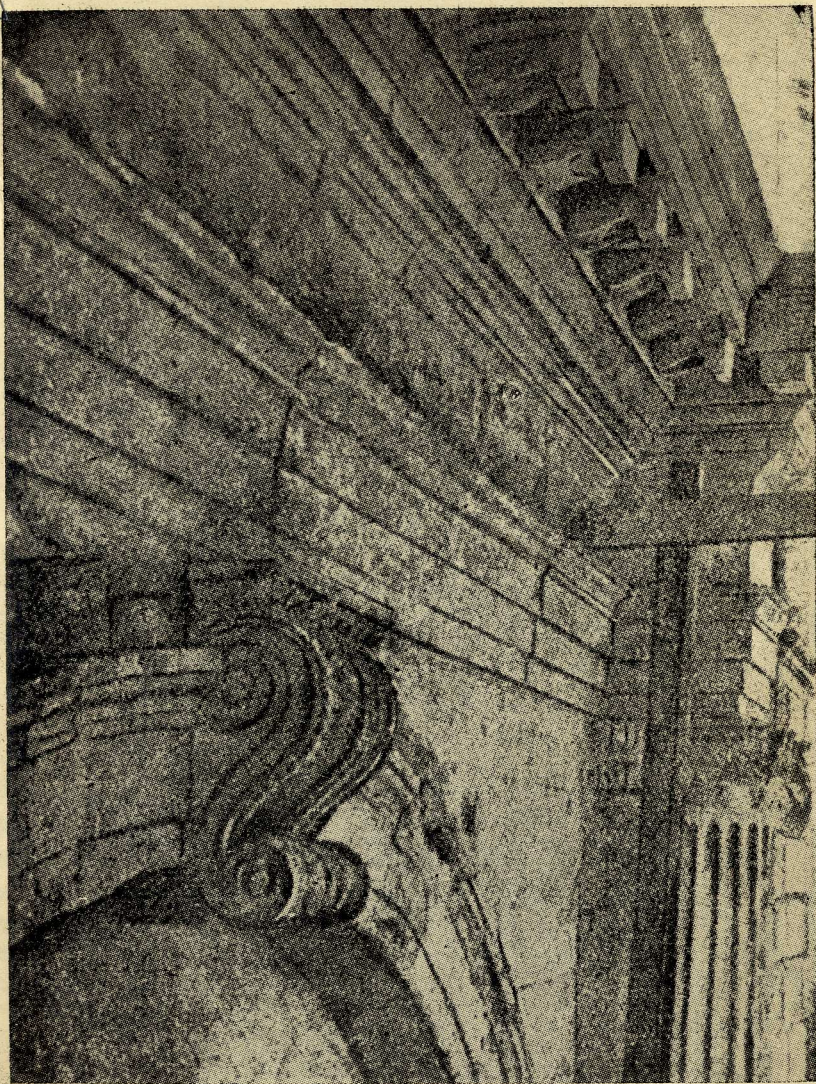
(2) Ἰδ. εἰκ. 16.

(3) Ἰδ. σελ. 17—18.

(4) Ἰδ. εἰκ. 9.

(5) Ἰδ. εἰκ. 13.

ζόμενον με τὴν κλίμακα, ἡ ὁποῖα ἐκ τοῦ ὀπλοστασίου ἀνήρχετο, πιθανόν, εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τῆς Λόδζας ⁽⁵⁾.

Εἰκ. 9. «Κλειδί» τόξου καὶ ἡ κορνίζα τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς Λόδζας

Ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο κατασκευασμένος ἀπὸ ὑλικά κακῆς ποιότητος, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ δήμαρχος Ἡρακλείου Στυλ. Γεωργίου εἰς

(⁵) Τὰ τόξα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς Λόδζας, διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν με ἕτερον διαμέρισμα ὀπισθεν αὐτῆς κείμενον, ἀποτελοῦν καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν ὅτι τὸ ὀπλοστάσιον προϋπῆρξε τῆς Λόδζας.

ἔκθεσιν του (¹), ἐστηρίζετο ὁμῶς ἐπὶ ἰσχυρῶν ἀντιστηριγμάτων, κτι-
σμένων εἰς τὰς βάσεις τῶν τόξεων τοῦ δευτέρου ὀρόφου.

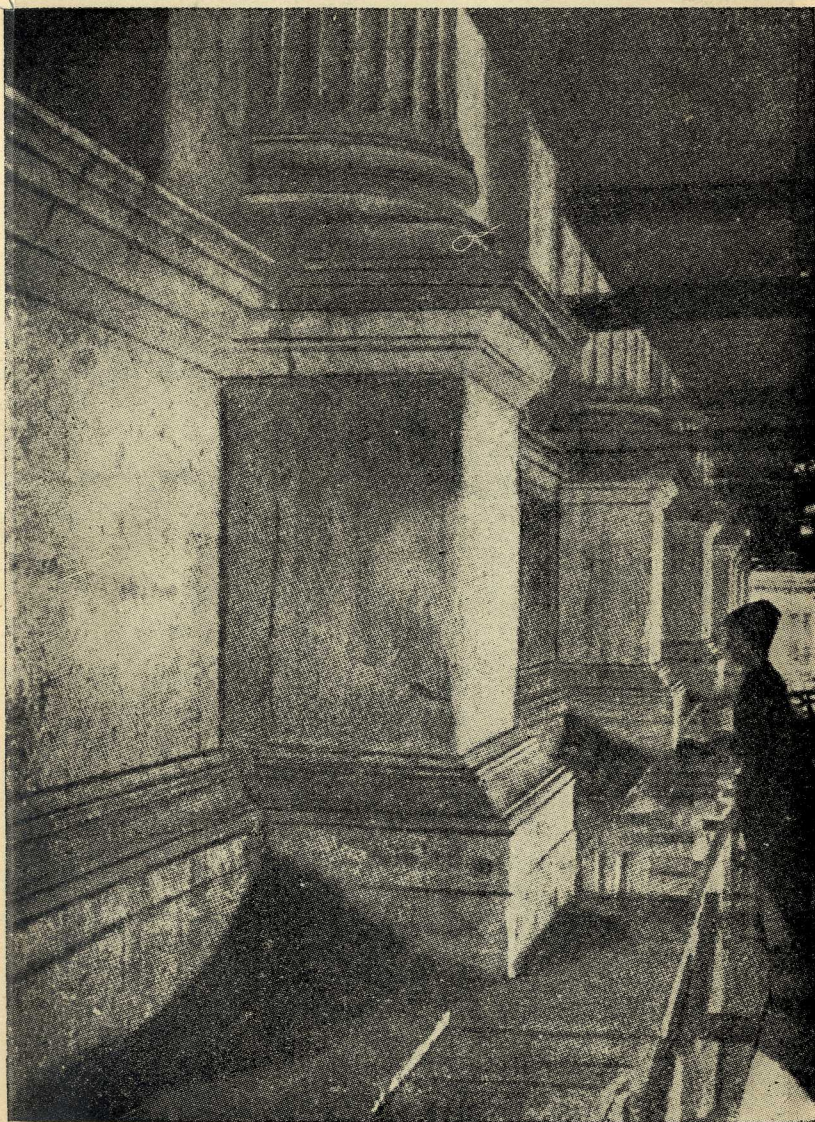

Εἰκ. 10. Κιονόκρανον ἐκ τῆς Βορείας πλευρᾶς τῆς Λόδζας

Τὸ πάτωμα τοῦ ὀπλοστασίου ἦτο ἀρκετὰ ὑψηλότερόν τοῦ πα-
τώματος τῆς Λόδζας.

(¹) Ἴδὲ ἔκθεσιν Στύλ. Γεωργίου τῆς 20 Ὀκτωβρ. 1915. σελ. 12.

Ἡ ὀροφή τοῦ ἱσογείου συνίστατο ἀπὸ τὸ ἐκ σανίδων, πάτωμα τοῦ β'. ὀρόφου, στηριζόμενον ἐπὶ ἕξ δοκῶν πεπακτωμένων εἰς τοὺς τοίχους. Τήνστέγην ὅμως ὑπεβάσταζον δέκα δοκοί. Δέν εἶναι

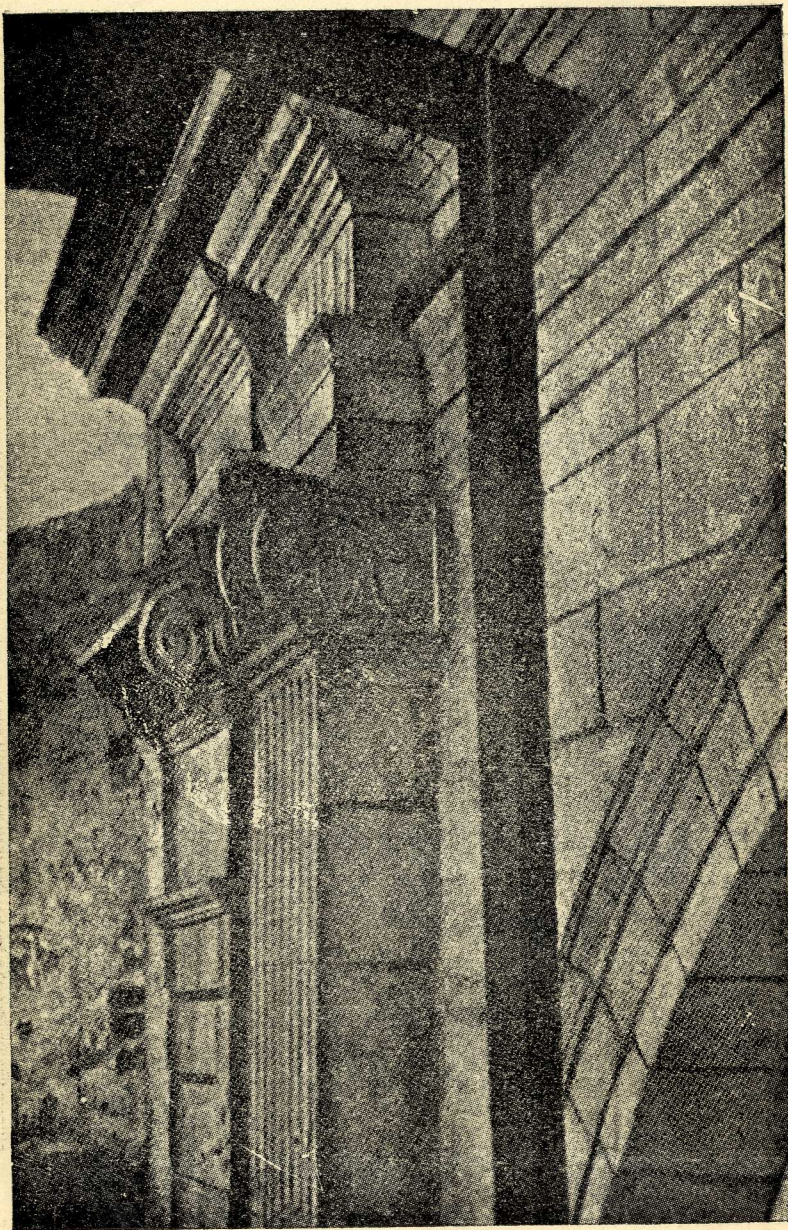

Εἰκ. 11. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων τοῦ δευτέρου ὀρόφου ἐν τῇ Δυτικῇ πλευρᾷ τῆς Λότζας

γνωστὸν ἂν τὰ ξύλα ἐκεῖνα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐνετικῆς ἐποχῆς, ἢ ἂν ὀφείλονται εἰς ἐπισκευὴν τινὰ τῶν νέων κυριάρχων.

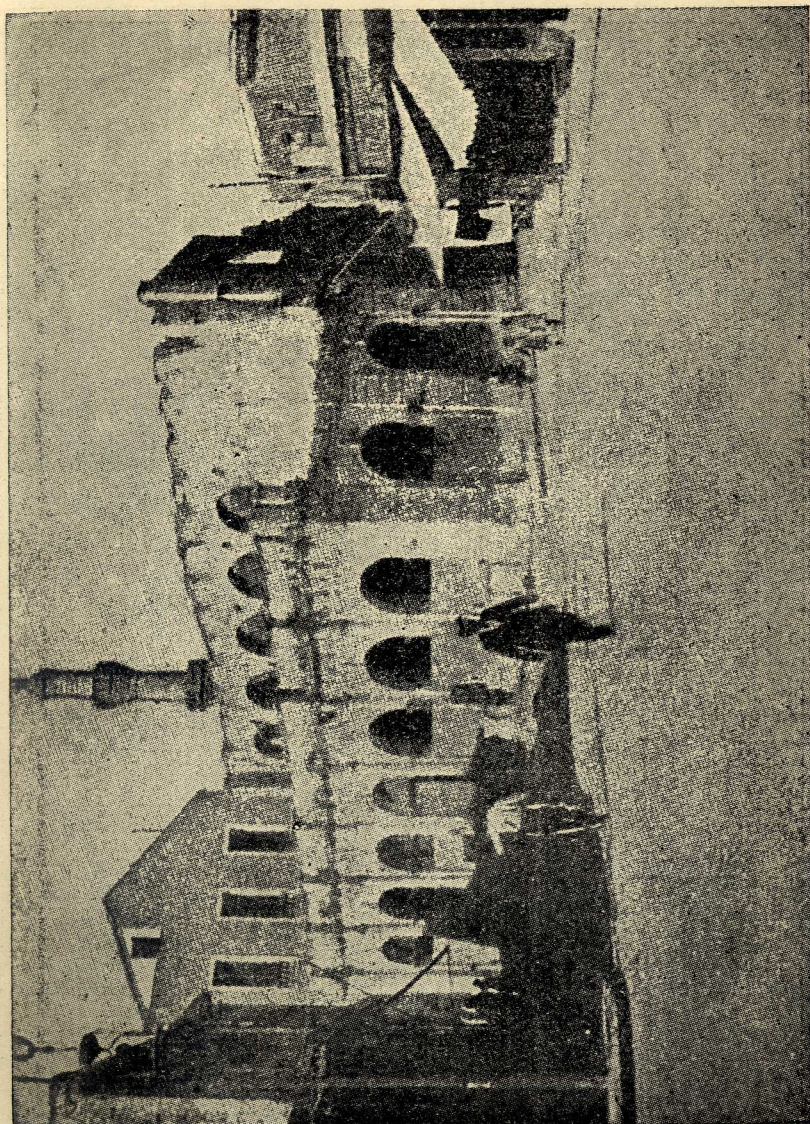
Τοιοῦτον ἦτο τὸ ὠραιότερον ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα

εἶδε ποτε τὸ Ἡράκλειον. Ἀλλὰ ἡ τύχη τῆς τελευταίας ταύτης Λότζας δὲν ὑπῆρξεν εὐνοϊκή. Μόλις ὀλίγα ἔτη ἐξυπηρέτησεν αὕτη

Εἰκ. 12. Κιονόκρανον τοῦ ἄνω ὀρόφου εἰς τὴν Βορείαν πλευρὰν τῆς Λότζας τοὺς ἄρχοντας τοῦ Χάνδακος. Ἀκολούθως ἤρχισεν ἡ, ἱστορικὴ καταστάσα, πολιορκία τοῦ «Κάστρου», ἡ διαρκέσασα ἐπὶ εἰκοσιπενταε-

τίαν ολόκληρον. Πόσαι συσκέψεις τῶν ἀρχόντων, πόσα στρατιωτικά συμβούλια καὶ διαβούλια δὲν θὰ ἔλαβον χώραν ὑπὸ τὴν στέγην της,

Εἰκ. 13. Ἡ Λόδζα μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἄνω ὀρόφου

καὶ ὁποίας ἀγωνίας δὲν θὰ διήλθον οἱ ἐκεῖ συσκεπτόμενοι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς πολιορκίας τοῦ Μεγάλου Κάστρου!

IV Η ΛΟΔΖΑ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (¹)

Μετά την άλωσιν τοῦ Χάνδακος ὑπὸ τοῦ δραστηρίου καὶ ἱκανοῦ Μεγάλου Βεζύρου Κιοπρουλή Ζαδὲ Φαζήλ Ἀχμέτ Πασᾶ κατὰ τὸ ἔτος

Εἰκ. 14. Ἡ Νοτιοδυτικὴ γωνία τῆς Λόδζας, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας 1669, ἡ Λόδζα ἔπαυσε πλέον νὰ ἐκπληροῖ τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς σκο-

(¹) Αἱ πληροφορίες αἱ ἀφορῶσαι τὴν περίοδον ταύτην ὀφείλονται εἰς τὸν κ. Νικολ. Σταυρινίδην, μεταφραστὴν τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου.

πόν. Ὁ νέος κατακτητὴς δὲν εἶχεν ἀνάγκην τοιούτων οἰκημάτων συγκεντρώσεως καὶ ἀναψυχῆς, καθόσον τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἦθῃ, καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις αὐτοῦ ἦσαν ἐντελῶς διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν Ἑνετῶν.

Ἡ Λότζα, μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Χάνδακος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐκλείσει πλέον τὰς πύλας της. Οὕτε κήρυκες διεκήρυσσον τὰ διατάγματα ἐκ τῶν στοῶν της, οὔτε εὐγενεῖς ἐσύχναζον ἐν αὐτῇ, οὔτε αἱ φωναὶ καὶ ὁ θόρυβος τῶν κυβοπαιζόντων ἀντήχησαν πλέον εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς χαρᾶς.

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἡρωικοῦ Μεγάλου Κάστρου καὶ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κυριάρχου ἔσβηνε πλέον τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ θάμβος τοῦ ὠραιότατου τούτου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον τόσον ἐκόσμησε καὶ ἐλάμπρυνε τὴν πρωτεύουσάν τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης». Νέοι κυρίαρχοι καὶ μεγιστᾶνες ἐγκαθίσταντο ἐν αὐτῇ, καὶ νέα κακόηχος ὀνομασία ἐδίδετο εἰς τὴν ἄλλοτε μοναδικὴν καὶ φημισμένην εἰς τὸ εἶδος τῆς Λότζαν τῆς μαρτυρικῆς Μεγαλονήσου.

*Ὅφου! ἀλλαξὰ ποῦ θὰ γενῇ, ἄλλους θὰ κάμω τώρα
ἀφέντες, ρίλους καὶ δικούς καὶ θὰ μοῦ δώσουν γνώρα.
Σήμερο τὰ παλάτια μου Τοῦρκος θὰ τὰ πατήσῃ
καὶ τὰ τειχὰ τῆς χώρας μου, ὁποῦ ῥιξε, θὰ κτίσῃ (¹).*

Ἡ ὀπλοθήκη ὅμως, καὶ μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κυριάρχου, ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς προορισμόν, ἥτοι ὡς ἀποθήκη ὀπλῶν καὶ πολεμοφοδίων, ὀνομασθεῖσα μάλιστα τουρκιστὶ *Τζεπχανές* (²), ὄνομα τὸ ὁποῖον ἔφερε καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὁλόκληρον τὸ οἰκοδομικὸν τοῦτο συγκρότημα, καὶ ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται τοῦτο καὶ εἰς ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ εἰς νόμους τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Εἰς τοὺς τόμους τοῦ πολυτιμοτάτου Τουρκικοῦ Ἀρχείου μας ἀπαντῶνται πολλάκις κατάλογοι ἀπογραφῶν τῶν ἐν *Τζεμπεχανέ* τοῦ Χάνδακος ὑπορχόντων πολεμικῶν εἰδῶν (³).

(¹) Κρητικὸς Πόλεμος. Μαρίνου Τζάνε. Τεργέστη 1908. σελ. 555 στ. 5.

(²) Ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως *Τζεμπέ—χανέ* (*Cebé—Hané*) καὶ κατὰ συγκοπὴν *Τζεμπχανέ* (ἐν Κρήτῃ *τσεπανές*), ἥτις σημαίνει: ἀποθήκη ὀπλῶν, ὀπλοστάσιον καὶ πυριτιδαποθήκη.

(³) Χάριν περιεργείας παραθέτομεν μέρος μιᾶς τοιαύτης ἀπογραφῆς τοῦ ἔτους 1737.

«Πίναξ ἐμφαίνων τὰ ἐν τῷ *Τζεμπεχανέ* τοῦ Χάνδακος ὑπάρχοντα πολεμικὰ εἶδη. Συντεπεία Αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς, ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ *Ἐγιαλετίου* (Γενικῆς Διοικήσεως) Κρήτης *Ἐμποῦ Μπεκῆρ Πασάν*, μετέβημεν σήμερον, ὁμοῦ μετὰ τοῦ *Τεφτερντάρη* τῆς Κρήτης *Ἐσσεῖτ Μεχμέτ Ἐφέντη*, καὶ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὀπλαποθήκην ἐνθα καὶ εὗρομεν τὰ κάτωθι ἀναφερόμενα εἶδη:

Πυρίτις, καντάρια 7688.

Μολύβια (σφαῖραι). καντάρια 6100.

Ἐλαιόλαδον. ὀκάδες 85.

Ἀτσάλε » 587.

Θειάφι. καντάρια 115.

Πέταλα μουλαριῶν. ὀκάδες 410.

Νέφτι γιαγί. συνάντερο (μὲ τὸ ἀπόβαρον) ὀκ. 592.

Χαρτὶ φυσιγγίων. τεστέδες (δωδεκάδες) 47.

Μαῦρα σπαθιά. 598.

Τουφέκια. 3800.

Ἐν τούτοις μολονότι ἡ ὀνομασία *τζεμπεχανές* συμπεριελάμβανε καὶ τὴν Λόδζαν, ἢ χρησίμους αὐτῆς ἦτο διάφορος ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν της. Ἡ Λόδζα, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἔδρα τοῦ ἀνωτάτου ἐν τῇ νήσῳ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τούρκου ὑπαλλήλου, τοῦ *Τεφτερδάρη*, ⁽¹⁾ συγκεντρωθῶν οὕτως εἰς αὐτὴν ἀπασῶν τῶν οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Νήσου. Ἡ οὐ δὴλαδὴ ὅ,τι περίπου σήμερον ἡ Οἰκονομικὴ Ἐφορία καὶ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον ὁμοῦ, ἀλλὰ μὲ περιφέρειαν ὁλόκληρον τὴν Νήσον.

Εἰς τὸν 4ον τόμον σελ. 287 τοῦ ἔτους 1571 τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, ἦτοι ὀλίγα, μόλις 2, ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου ἀναφέρονται πρακτικὰ πλειστηριασμῶν πωλήσεως οἰκῶν τοῦ Μεγάλου Κάστρου διενεργηθέντων τῶν πλειστηριασμῶν τούτων εἰς τὰ *γραιοῖ* τοῦ *Τεφτερδάρη* (δηλαδὴ ἐν τῇ Λόδζᾳ).

Ἐξ ἄλλης πάλιν διαταγῆς (μ. τουγιουρουλντι) τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1719 Διοικητοῦ Χάνδακος Μεχμέτ Πασᾶ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν *Τζεμπετζήων* ⁽²⁾ τοῦ Χάνδακος, πληροφοροῦμεθα ὅτι *ἐντέλλεται οὗτος* (ὁ ἀρχηγὸς τῶν τζεμπετζήων) *ὅπως φροντίσῃ διὰ τὴν διαφύλαξιν καὶ τοποθέτησιν εἰς ἀσφαλὲς μέρος, ἐντὸς τοῦ Τζεμπεχανέ τοῦ Χάνδακος, τοῦ ἐκ τῶν μουκατᾶων* ⁽³⁾ συλλεγέντιος ποσοῦ ἐξ 96.496 γροσίων, προοριζομένων διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν τῶν Γενιτσάρων,

Σκαπάνες. 1173.

Κασμάδες. 49.

Ἀσπίδες ἀρβανίτικες. 247.

Τόξα. 277.

Δόρατα. 294.

Παλαιὰ τηλεβόλα. 29.

Καζάνια κατσανιού. 1.

Λευκοὶ ἀμπάδες. 45.

Μπαλτάδες. 219.

Κατράνι. καντάρια 33.

Στουπι. καντάρια 20.

Λυχνίαὶ ὑπονόμων. 13.

κ.λ.π. κ.λ.π. κ.λ.π. (τόμος 138 σελ. 9 ἔτους 1737).

Καὶ εἰς τὸν τόμον 138 σελ. 249 τοῦ ἔτους 1776 ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀπογραφὴ τῶν ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ εὑρισκομένων πολεμοφοδίων.

⁽¹⁾ **Δεφτέρ-ντάρ**=λέξις σύνθετος ἐκ τῆς ἀραβ. λέξεως **Δεφτέρ** (ἐτυμολογούμενου τούτου ἐκ τῆς ἑλλην. λέξεως **διφθέρα**) καὶ ἐκ τῆς περσ. καταλήξεως **ντάρ** ἢ ὁποία σημαίνει τὸν κρατοῦντα, τὸν ἔχοντα. **Δεφτέρ ντάρ**=λεξ. περσικὴ σημαίνουσα νῦν τὸν Οἰκονομικὸν Ἐφορον, ἦτοι γενικὸν διευθυντὴν καὶ ἐλεγκτὴν τῶν Οἰκονομικῶν Νομαρχίας. Παλαιότερον ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ὁθωμαν. Αὐτοκρατορίας ἐλέγετο **Μπᾶς-Δεφτερδάρ** ἦτοι Ἀρχιδεφτερδάρης.

⁽²⁾ **Τζεμπετζή**=Λεξ. τουρ. σημαίνουσα παλαιότερον τὸν θωρακοφόρον, ἦτοι στρατιώτην ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀρχαῖον τάγμα τῶν θωρακοφόρων τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Ἡ ὀνομασία αὕτη ἐδίδετο καὶ εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας ἐν τῷ πυροβολικῷ. Εἰς τοὺς Τζεμπετζήδες εἶχεν ἀνατεθῆ ἐν Χάνδακι ἡ φύλαξις τῆς Ὀπλαποθήκης, ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῶν (τζεμπετζή μπασῆς) ἦτο καὶ ὁ κλειδοῦχος ταύτης (Ἰδὲ καὶ **Χωρογραφία Κρήτης** Ζ. Πρακτικίδου σελ. 10).

⁽³⁾ **Μουκαττά**: λέξ. ἀραβ.=κεκομμένος, ὠρισμένος, ὀριστικός, προσδιωρισμένος **κατ' ἀποκοπὴν φόρος**.

καὶ δι' ἀνδρῶν τῆς ὑπηρεσίας του (1) νὰ φρουρή τὸν Τζεμπεχανέ νύκτα καὶ ἡμέραν. (2)

Μετὰ τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν ὑπηρεσιῶν ἐστεγάσθη εἰς τὴν Λότζαν καὶ μία ἄλλη, οἱ οὐμικὴ ἐπίσης, ὑπηρεσία, ἣ ὁποία εἶχεν ἄμε-

Εἰκ. 15. ᾽Αποψὶς τῆς Λότζας ἐκ τῆς ΒΔ γωνίας αὐτῆς, πρὸ τῆς κατεδαφίσεώς της.

σον σχέσιν μὲ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς Νήσου: ἡ ὑπηρεσία τοῦ «Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας», Γωζιζή ἢ Καπεὺ Γιαζιτζησι, ὡς ὀνομάζετο εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσάν. (3)

(1) Τὸ ἔτος 1761 συνεπεία μὴ πληρωμῆς τῶν ἀποδοχῶν τῶν Γενιτσάρων, οἱτοὶ ἐστασίασαν καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν γραφείων (ικονακίων), ἅτινα ἐστεγάζοντο εἰς Λότζαν, κακοποιήσαντες τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Σέρτουρνα Ἰμπραήμ Ἀγά, ὡς καὶ τὸν γραμματέα αὐτοῦ, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τὸν μπᾶσ τσααύσην (ἀρχιλοχίαν τοῦ τάγματος τούτου. Τόμος 8ος σελ. 349 ἔτους 1761 τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου.

(2) Τόμος 173. σελ. 344 ἔτους 1719. Τουρκικοῦ Ἀρχείου.

(3) Οἱ Τοῦρκοι, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος, ἀπερίσπαστοι πλέον ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐσωτερικῆς περιπέτειας, ἐφρόντισαν ἀμέσως διὰ τὸν γενικὸν ἀναδασμὸν τῆς Νήσου, ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῶν νέων ἐπιβληθησομένων φορολο-

Οὕτω μέχρι τῶν μέσων τοῦ XIX αἰῶνος, ἡ μὲν Λόδζα ἐξηκούλουθησε νὰ στεγάσῃ τὰς οἰκονομικὰς ὑπηρεσίας τῆς Νήσου, ἡ δὲ ὀπλοθήκη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀποθήκη πολεμικῶν εἰδῶν.

Χαρακτηριστικαὶ καὶ διαφωτιστικαὶ εἶναι αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας δίδει ὁ Ζαχ. Πρακτικίδης, κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ XIX αἰῶνος. Ἀναφερόμενος οὕτως εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν δημοσίων κτιρίων τῆς πόλεως γράφει τὰ ἑξῆς:

«...Εἰς δὲ τὸ κέντρον σχεδὸν τῆς πόλεως ἐστὶν ἡ Μεγάλῃ Ὀπλοθήκη, ἐν ᾗ εὐρίσκονται ὅλα τὰ τῶν Ἑνετῶν μείναντα ἐκεῖ ὅπλα, θώρακες, περικεφαλαίαι, ἀσπίδες, κνημίδες, βραχιονίδες, λόγχαι, ὁμοίως καὶ ἐν κανόνιον μηχανικὸν ὡς τροχός, ἔχον δώδεκα στόμια (¹). Ἔτι δὲ μερικοὶ πίθοι πλήρεις βαλσάμων καὶ ναφθελαιῶν ἢ νέφτι γιαγῇ, τὰ μὲν βάλασμα διὰ τὰς πληγὰς, τὸ δὲ ναφθελαιῶν διὰ ἐναύσματα. Ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ ἡ μεγίστη μάχαιρα τοῦ περιβοήτου Δελῆ Μάρκου καὶ ἡ ἀστὴς αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ τὸ ρόπαλον τοῦ Δελῆ Χουσεῖν Πασᾶ, τῶν μονομαχησάντων ποτέ. Ἐνταῦθα συνάγονται οἱ τῶν Χριστιανῶν φόροι, ἵνα διανεμῶνται εἰς τὰ ρηθησόμενα στρατιωτικὰ τάγματα» (²).

Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως χρόνους, ὅτε ἀνεπτύχθη ἡ ἀρχαιοφιλία, ἐξηφανίζοντο κατὰ μικρὸν τὰ ἐνετικά ταῦτα λείψανα, ἀπεμπολούμενα ὑπὸ τῶν κατὰ καιροῦς Τούρκων διοικητῶν καὶ φρουράρχων (³).

Τὴν ὀπλοποθήκην διηύθυνεν ὁ *Τεμετεζήματασις* (⁴) ἢ κλειδοῦχος τῆς ὀπλοθήκης, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς του περὶ τοὺς ἐξήκοντα στρατιώτας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι ἦσαν Χριστιανοί. Ἡ ὑπηρεσία τούτων συνίστατο εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὅπλων ἅπαξ τοῦ ἔτους (⁵).

Δὲν γνωρίζομεν ἐν τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ὑπέστησαν βλάβην τινὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολυετοῦς πολιορκίας τοῦ Μεγά-

γικῶν μέτρων, θὰ ἀνεκούφιζον καὶ θὰ ἐβελτίωναν, τὰ τόσον δεινῶς πληγέντα λόγῳ τοῦ πολυχρονίου Κρητικοῦ Πολέμου, οἰκονομικὰ τῆς χώρας τῶν.

Ὅθεν προέβησαν ἀμέσως εἰς τὴν γενικὴν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νήσου, εἰς τὴν κτηματογραφίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἐπιβολὴν διαφόρων φόρων ἢ τοῦ κεφαλικοῦ, τοῦ ἐγγείου καὶ πλείστων ἄλλων ἐπαχθεστάτων, συνεπειᾶ τῶν ὁποίων τόσας ὑπέστη καταπίεσεις τὸ δύσμορον Χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς Νήσου. Πλὴν τούτου προέβησαν καὶ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν κοινοτήτων, διορίσαντες εἰς ἑκάστην κοινότητα Χριστιανὸν Πρόεδρον (Καπετάνιον), καθὼς ἐπίσης καὶ ἕτερον πρόεδρον δι' ἑκάστην ἐπαρχίαν. Εἰς τὸν πρόεδρον τοῦτον τῆς ἐπαρχίας ἔδωσαν τὸν τίτλον τοῦ **Κετχουντᾶ** ἢ **Κεχαγιά**.

Ἐπὶ κεφαλῇς ὅλων αὐτῶν τῶν προέδρων διώρισαν ἕνα ἀνώτατον Χριστιανὸν ὑπάλληλον, ὅστις καθήκοντα εἶχε, συνεννοοῦμενος καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τῶν προέδρων τῶν Ἐπαρχιῶν, νὰ διεκπεραιώσῃ ἀπάσας τὰς μετὰ τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως ὑποθέσεις τῶν Χριστιανῶν. Εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦτον Χριστιανὸν ὑπάλληλον ἐδόθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ τίτλος τοῦ **Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας** (ἢ **Γιαζίτζη** ἢ **Καποῦ Γιαζίτζησι**) ἢ **Τερτζουμάνη** (Διερμηνέως).

(¹) Τὸ μηχανικὸν αὐτὸ κανόνιον εὐρίσκεται σημερον εἰς τὸ στρατιωτικὸν Μουσεῖον Κων)πόλεως. Ἰδὲ Ξανθουδίδου, **Χάνδαξ—Ἡράκλειον**. Ἡράκλειον 1927. σελ. 124.

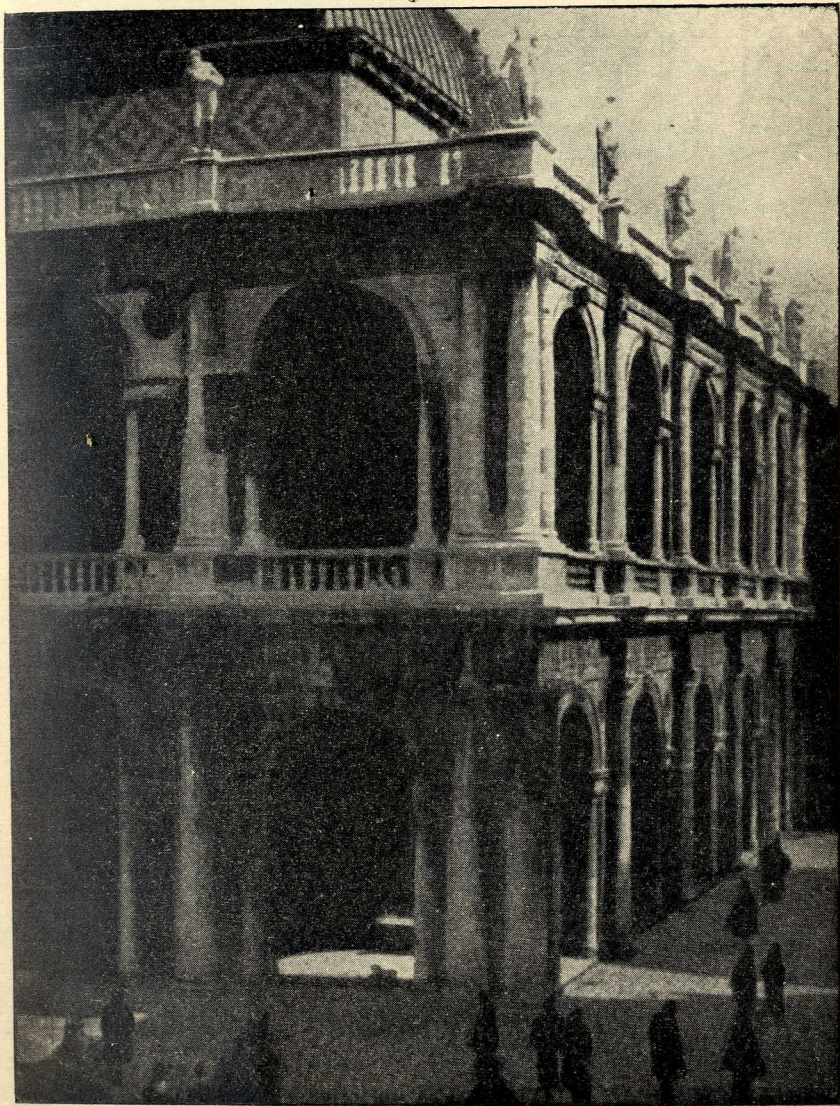
(²) Ἰδ. «**Χωρογραφία τῆς Κρήτης**» συνταχθεῖσα τῷ 1818, ὑπὸ Ζαχ. Πρακτικίδου, Παραστάτου πληρεξουσίου καὶ Γενικοῦ Φροντιστοῦ τῆς Δικαιοσύνης ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ 1822—1829. Ἑρμούπολις Σύρου 1900 σελὶς 6.

(³) Ἰδὲ ἄρθρον Στ. Ξανθουδίδου περὶ Λόδζας εἰς τὸ περιοδ. «Παναθήναια» 15 Δεκεμβρίου 1904.

(⁴) Ἰδὲ ὑπόσημ. 2 σελ. 34.

(⁵) Ἰδὲ Πρακτικίδην, ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 10.

λου Κάστρου, ὁπότε ὁ ἐχθρὸς ἐβομβάρδιζεν ἀνηλεῶς καὶ ἀδιακρίτως, ὅχι μόνον τὰ ὑψηλότερα αὐτοῦ τείχη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσωτερι-

Εἰκ. 16. Ἡ ἐν Βικεντίᾳ Βασιλική, ἓν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Παλλάδιο, ἄριστον ὑπόδειγμα τοῦ «Παλλαδικιανοῦ ρυθμοῦ».

κὸν τῆς πόλεως. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔγγραφα τοῦ Ἱεροδίκου Χάνδακος, ἃν καὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἐπιδιωρθώσεων τοῦ φρουρίου, οὐδαμοῦ

ἀναφέρουν περὶ ἐπιδιωρθώσεων καὶ ἐπισκευῶν τοῦ *Τζεμπεχανέ*.⁽¹⁾

Βέβαιον εἶναι ἐν τούτοις ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ διακόσια τριάκοντα περίπου ἔτη κατοχὴν τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ Λότζα δὲν ὑπέστη τροποποιήσεις ἀξιοσημειώτου σπουδαιότητος. Ἐκλείσαν μόνον τὰ τοξοτὰ ἀνοίγματα αὐτῆς διὰ κοινῶν τοίχων, ὡς καὶ τὰς θύρας τῆς ὀπλοθήκης, ἐντοιχίσαντες μάλιστα καὶ αὐτὰ τὰ ξύλινα θυροφύλλα χάριν μείζονος ἀσφαλείας. Ἐκτίσαν ἐπίσης ἐκ νέου, ἀλλὰ βαναύσως καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμήσεως, τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς Λότζας, ἡ ὁποία κατέπεσε συνεπεία τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ ἔτους 1856.⁽²⁾

Ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ ὀπλοστασίου κατέρρευεν ὡσαύτως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας, πιθανώτατα κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1856, καὶ ἐπανεκτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μάλιστα τοῦ Ναήλ Βέη Ἀφεντακάκη, ὁ τοῖχος οὗτος ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του κατὰ τὰ ἔτη 1855—1860.⁽³⁾

V. Η ΛΟΔΖΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ αἰμάσσουσα εἰσέτι, ἐκ τῶν πληγῶν τόσων αἰώνων, Κρήτη

«μὲς σιὸ αἶμα βουτημένη,
μὲ πληγῆς, νωπὲς ἀκόμα»⁽⁴⁾

μεταξὺ τῶν πρωτίσων μελημάτων αὐτῆς ἔθεσε καὶ τὴν ἀναστήλῳσιν τοῦ θαυμασίου τούτου μνημείου τῆς μεσαιωνικῆς Κρήτης, τῇ ὑποδείξει, πιθανώτατα, τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας Ἡρακλείου. Ἐκτιμῶσα δὲ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ στεγάζῃ εἰς αὐτὸ ὅ,τι πολυτιμώτερον εἶχε: Τὸν ἀρχαιότατον αὐτῆς πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος, μόνις τότε, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπάθειας τῶν μεγάλων τέκνων αὐτῆς, Ἰωσήφ Χατζιδάκι καὶ Στεφ. Ξανθουδίδου, τοῦ

(1) Ἀπλῶς μόνον εἰς ἔγγραφόν τι τοῦ 1670, ἥτοι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Χάνδακος, ἀναφέρεται ὅτι:

«Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κατχουντᾶς τῶν τζεπετζήδων, ἀγαθοεργὸς καὶ φιλελεήμων Φεῖζουλάχ Ἀγάς, υἱὸς Μπαλῆ, ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου τούτου συμβουλίου τῶν Ἱεροδικαστῶν, καὶ διορίσας ἐπιστάτην του διὰ τὴν κατωτέρω ἀφιέρωσιν τὸν Ἀλῆ Τζορμπατζήν, υἱὸν Ὀσμάν, οἰκιοθελῶς κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τούτου τὰ ἀκόλουθα:

Τὰ ἐν τῇ πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν πλευρᾷ τῆς ἐν Χάνδακι δημοσίας ὀπλοποθήκης (Μισὶ Τζεμπεχανέ), καὶ ἐπὶ ὠρισμένων σημείων τῶν τοίχων αὐτῆς, σουλτανικῇ ἀδείᾳ, ὑπ' ἐμοῦ ἀνεγερθέντα ἐπτά συνεχόμενα καταστήματα, δι' ἀφιερώσεως ἐγκύρου καὶ αἰωνίας ἀφιερῶ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὡς κάτωθι ὅρους...»

(2) Αἱ ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιδιωρθώσεις ἀναφέρονται λεπτομερῶς εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Ἱεροδικείου Ἡρακλείου.

(3) «Διὰ τὸν βόρειον τοῖχον δὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τίποτε, διότι οὗτος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συμπολίτου Ναήλ Βέη Ἀφεντακάκη, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Μόλις δὲ ἐκεῖνος ἐνθυμεῖται τοῦτο, ὅτε μικρὸν παιδίον ὢν, μετέβαινεν ἐκεῖ πρὸς συνάντησιν τοῦ πατρὸς του. Ἄρα ἡ ἐργασία αὕτη συνετελέσθη πρὸ ἐξηκονταετίας περίπου.» Ἰδὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2959 τῆς 20 Ὀκτωβρ. 1915 ἐκθεσιν τοῦ Δημάρχου Στ. Γεωργίου, πρὸς τὸ Δημοτ. Συμβούλιον.

(4) Κρητικὸς Ὑμνος, ὑπὸ Ἰω. Πολέμη.

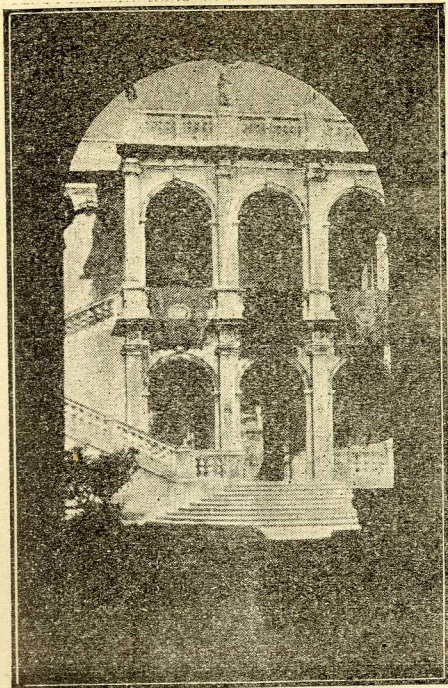
ἄγγλου ἀρχαιολόγου Ar. Evans, καὶ τοῦ ἱταλοῦ Halbherr, ἤρχιζε νὰ φωτίζει καὶ νὰ καταπλήρῃ τὸν κόσμον.

Ὁ μηχανικὸς τῶν δημοσίων ἔργων Κρήτης, Ν. Σαλιβέρος, ἐνετάλη νὰ ἐκπονήσῃ σχέδιον μετατροπῆς τῆς Λότζας εἰς Μουσεῖον.

Τὰ σχέδια⁽¹⁾ καὶ οἱ προϋπολογισμοὶ τῶν δαπανῶν ἔγιναν καὶ τὴν 5 Μαΐου τοῦ 1900 «ἐξετίθετο εἰς μειοδοτικὴν δημοπρασίαν ἡ μεταρρυθμίσις καὶ ἐπισκευὴ τοῦ ἐν Ἑρακλείῳ ἐνετικοῦ κτιρίου (πρώην ὀπλοθήκη), ὅπως χρησιμεύσῃ δι' ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, προϋπολογισθείσης τῆς δαπάνης εἰς δραχμὰς 37,099,09». ⁽²⁾

«Ἡ ἰδέα ἦτο καλὴ καὶ ἡ προαίρεσις ἐξαιρετικὴ», ὥς λέγει ὁ Ξανθουδίδης, ⁽³⁾ καὶ αἱ ἐργασίαι τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἤρχισαν πράγματι, δαπανηθέντων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱκανῶν χρημάτων.

Ἀλλ' ὁφοῦ ἐδαπανήθησαν τόσα χρήματα, ἀντιελήφθησαν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην στερεότητα καὶ ἀντοχήν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναζητήσουν ἄλ-

Εἰκ. 17. Ἡ Λότζα τοῦ Χάνδακος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Ρώμης. Ἀποψὶς τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς.

⁽¹⁾ Ἰδὲ εἰκ. 18.

⁽²⁾ Ἰδὲ: Ἐφημερίς Κρητικῆς Πολιτείας, τεύχος τρίτον, ἀριθ. 20, τῆς 12 Μαΐου 1900:

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΜΕΙΟΔΟΣΙΑΣ

Ὁ ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ Θερησκευμάτων Σύμβουλος, Διακηρύττει ὅτι,

1. Ἐκτίθεται συμφώνως πρὸς τὸν περὶ δημοπρασιῶν καὶ ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων Νόμον εἰς μειοδοτικὴν δημοπρασίαν, ἡ μεταρρυθμίσις καὶ ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ἐν Ἑρακλείῳ ἐνετικοῦ κτιρίου (πρώην ὀπλοθήκη) ὅπως χρησιμεύσῃ δι' ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

2. Τὰ ἔργα τῶν γενησομένων μεταρρυθμίσεων καὶ προσθηκῶν θὰ ἐνεργηθῶσιν συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ν. Σαλιβέρου συνταχθέντα διαγράμματα καὶ τοὺς σχετικοὺς προϋπολογισμοὺς καὶ ὅρους συμφωνίων.

3. Τὰ ἔργα προϋπελογίσθησαν εἰς δραχμὰς 37,099,09, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀπροόπτων, ἐφ' ὧν οὐδὲν δικαίωμα ἔχει ὁ ἐργολάβος

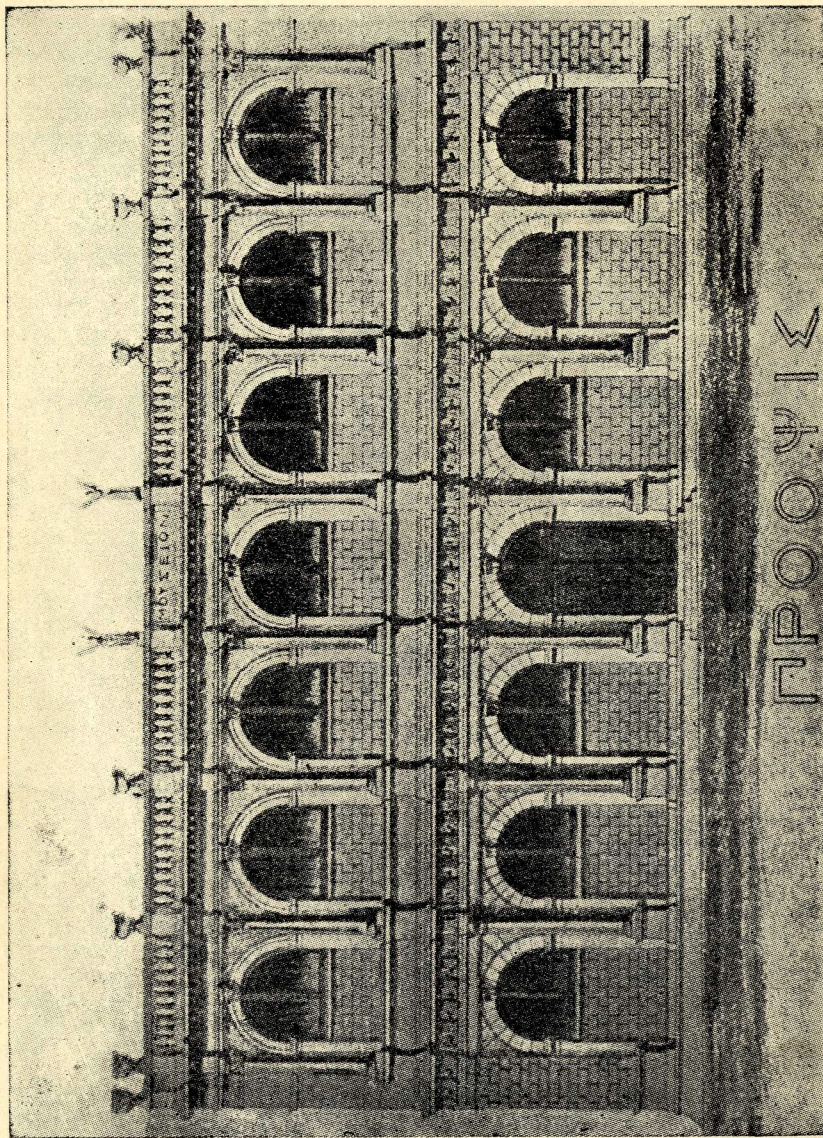
5. Ἡ μειοδοσία ἐνεργηθεῖσεται ἐν Ἑρακλείῳ καὶ ἐν τῷ Καταστήματι τῆς Νομαρχίας, ἐνώπιον Ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ Νομάρχου, ὡς προέδρου, τοῦ Προέδρου τῶν ἐν Ἑρακλείῳ Πρωτοδικῶν καὶ τοῦ μηχανικοῦ Δ. Πρωτοπαπαδάκη

Ἐν Χαλέπῳ τῇ 5 Μαΐου 1900.

Ν. ΓΙΑΜΑΛΑΚΗΣ

⁽³⁾ Ἰδ. «Παναθήναια» 15 Δεκεμ. 1904.

λαχοῦ οἰκόπεδον διὰ τὴν ἀνέγερσιν Μουσείου ἐκ θεμελίων, τὴν δὲ Λότζαν ἐγκατέλειψαν «περιβεβλημένην» ἐπὶ ἔτη εἰς τὰ ἱερῶματα, καὶ

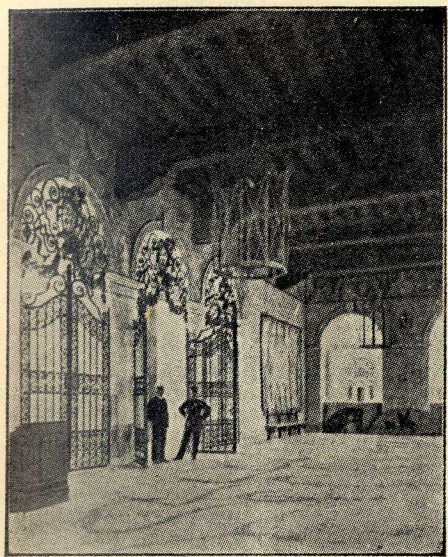
Εἰκ. 18. Τὸ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Νικολάου Σαλιβέρου ἐκπονηθὲν σχέδιον μετατροπῆς τῆς Λότζαν εἰς Μουσεῖον.

ἔτι μὲν νὰ καταπέσῃ εἰς τὰς μεγάλας τῶν διαβατῶν. ⁽¹⁾

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἥτοι κατὰ τὰ ἔτη 1900—1902 εὐρί-

(1) Ἰδ. «Παναθήναια» 15 Δεκεμ. 1904.

σκετο ἐν Κρήτῃ ὁ ἀείμνηστος Ἰωσήφ Γκερόλα, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ R. Istituto Veneto delle Scienze, lettere ed arti, μὲ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ, καὶ οὕτω νὰ διασώσῃ, τὰ ἐν τῇ νήσῳ ἐναπομένοντα ἐνετικὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ὁ χρόνος ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι καθημερινῶς ἔφθειρον καὶ κατέστρεφον.

Εἰκ. 19. Ἡ εἴσοδος τῆς Λόδζας ὁρωμένη ἔσωθεν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Ρώμης. Αἱ κυκλίδες εἶναι σχέδια τῆς ἐποχῆς τοῦ 1600. Εἰς τὸ μέσον τῶν τόξων ἔχουν τοποθετηθεῖ οἱ θυρεοὶ τῆς Κρήτης, τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Μορῆ. (ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Umberto Belotto).

ἢ μὴ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐξόχου τούτου μνημείου. Ἡ συζήτησις ἐκορυφώθη ἐν ἔτει 1904, ὅταν, ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι ὁ ἄνω ὄροφος τοῦ κτιρίου, ἦτο ἐπικινδύνως ἐτοιμόρροπος, ἐδόθη ἐντολὴ κατεδαφίσεως ὁλοκλήρου τοῦ ὀρόφου ἐκείνου⁽²⁾. Πράγματι *μίαν σκοτεινὴν ἡμέραν τοῦ Σεπτεμβρίου*. ὡς ἀναφέρει ὁ Γκερόλα, ⁽³⁾ ἤρχισαν τὴν κατακρήμνισιν μὲ τόσῃν σπουδῇν ὥστε, ἀντὶ νὰ ἀφαιρῇται μετὰ προσοχῆς καὶ νὰ φυλάσσεται τὸ ὑλικὸν ἐκεῖνο, ἐρρίπτετο φύδρην μίγδην εἰς τὸν δρόμον ὅπου κατεστράφη συντριβέν. ⁽⁴⁾

⁽¹⁾ Ἰδὲ εἰκ. 6 σελ. 17 τοῦ παρόντος.

⁽²⁾ «...nel settembre 1904, il Governo Cretese ordinava ad una squadra di operai la demolizione dell'edificio entro quarantotto ore! *Mille lire di multa se al ora prefissa la demolizione non fosse stata compiuta!* Gli operai lavorarono giorno e notte con lena infaticabile, infrangendo, spezzando, distruggendo tutto: le belle colonnine scannellate, gli eleganti capitelli ionici, la ricca cornice tra le cui metope ricorreva il simbolico leone della Repubblica, andarono inesorabilmente perduti...» Ἰδὲ: Guida Ufficiale illustrata del Padiglione Veneto p. 10. Milano 1911.

⁽³⁾ G. Gerola. Monumenti Veneti ecc. Vol: III. p. 46.

⁽⁴⁾ Ὁ ἀείμνηστος Ξανθουδίδης, αὐτόπτης μάρτυς τοῦ βανδαλισμοῦ ἐκεῖ-

Ὁ Γκερόλα δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐνδιαφερθῇ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ ὠραιότερον ἐκ τῶν ἐνετικῶν μνημείων τῆς Κρήτης. Συνέλεξε πάντα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα, σχεδιαγράμματα, φωτογραφίας κλπ., τὰ ὁποῖα ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἰταλὸν ἀρχιτέκτονα Φρειδερίκον Μπερχιέ (Federico Berchet), διὰ νὰ ἐκπονήσῃ σχέδιον ἀναστηλώσεως τῆς Λόδζας. Πράγματι ὁ Berchet, ἀσχοληθεὶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἐξεπόνησε ἐπιτυχὲς σχέδιόν του⁽¹⁾ τὸ ὁποῖον καὶ παρουσίασαν εἰς τὸν τότε Ὑπατον Ἀρμοστήν τῆς Νήσου, Πρίγκηπα Γεώργιον.

Ἡ ὑποβολὴ τοῦ σχεδίου τούτου, ὥς καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς ἀποστολῆς τοῦ R. Istituto Veneto εἰς τὸ ζήτημα, προεκάλεσαν δριμεῖαν πολεμικὴν περὶ τῆς σκοπιμότητος

Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν καὶ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν εὐρίσκετο ἡ Λότζα, ὅτε τὸ πρῶτον ἐγένετο σκέψις περὶ χρησιμοποίησεως αὐτῆς ὡς δημαρχεῖον τῆς πόλεως. Πράγματι δὲ ἡ ἰδέα αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐπιτυχής. ⁽¹⁾

«Τὴν 23 Νοεμβρίου 1904 τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἑρακλείου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀνδρέου Λυσίμ. Καλοκαιρινοῦ καὶ ἐπὶ Δημάρχου Ἑρακ.

νου, συνεκινήθη ἐκ τούτου καὶ ἔγραψε δριμύτατον ἄρθρον περὶ Λότζας εἰς τὸ περιοδικὸν «Παναθήναια» τῆς 15 Δεκεμ. 1904, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀναφέρομεν. Ἴδου τὴ γράφει σχετικῶς:

«...Ἡ Κρητικὴ Κυβέρνησις, θέλουσα νὰ σώσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ μνημεῖον τοῦτο, τοῦ ὁποῖου τὴν σημασίαν καὶ οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, καὶ ἡ ἐγχώριος ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία εἶχον ὑποδείξει, ἐσκέφθη, ἐπιδιορθοῦσα καὶ μεταρρυθμίζουσα αὐτὸ, νὰ μετατρέψῃ εἰς Μουσεῖον ἀρχαιολογικόν, οὗ ἐπέγουσαν ἀνάγκην εἶχεν ἡ Πολιτεία. Ἡ ἰδέα ἦτο καλὴ καὶ ἡ προαίρεσις ἐξαιρετος, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἀνετέθη εἰς χεῖρας ἀνικάνου καὶ ἐπιπολαίου ἀρχιτέκτονος, ὅστις χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν καὶ ἀντοχὴν τοῦ κτιρίου, προσέβη εἰς τὸ ἔργον μετὰ τὴν ἐνοχον κουφότητα, ὥστε μετὰ τινος μηνὸς ἡ μὲν Κρητικὴ Πολιτεία, ἀφοῦ ἐδαπάνησε μᾶτην δεκάδας τινὰς χιλιάδας δραχμῶν, ἐγκατέλειπε τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐζήτησεν ἄλλον χώρον διὰ τὸ μουσεῖον, ὁ δὲ μηχανικὸς ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, καὶ τὸ οἰκοδόμημα, ἡμικατεστραμμένον ἔμενε περιβεβλημένον ἐπὶ ἔτη εἰς τὰ ἱκρίσματα καὶ ἔτοιμον νὰ καταπέσῃ εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν διαβατῶν. Πρὸς ἀποσόβησιν τῆς περιπετειᾶς ταύτης ἡ Κυβέρνησις ἔδωκε, πρὸ δύο μηνῶν, τὴν διαταγὴν νὰ ἀφαιρεθῇ ὁ ἐτοιμορροπος ὄροφος. Καὶ ὁ ἐνταλθεὶς ὅμως τὴν ἐργασίαν ταύτην μηχανικὸς διέπραξεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ μιᾷ νυκτὶ ἐντελῆ καταστροφὴν παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὰς συστάσεις τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας. Ἐν ᾧ ἦτο εὐκόλον καὶ λογικὸν νὰ ἀφαιρεθῇ μετὰ προσοχῆς τὸ ὑλικὸν καὶ νὰ φυλάσσεται διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ κτιρίου ἀνακαίνησιν, κατερρίπτοντο μετὰ λύσεως καὶ μανίας πρὸς τοφانوῦς, ἀπὸ ὕψους 10—15 μέτρων, ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τῆς ὁδοῦ, οἱ κίονες καὶ τὰ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, καὶ ἐθρυμματίζοντο. Ἐν τῇ φοβερᾷ δὲ ταύτῃ πτώσει ἡκετοῦ ἡρώδης καὶ κατεκερμάτιζον τὰ κάλλιστα διατηρούμενα μέρη τοῦ ἱσσογαίου ὁρόφου, μάλιστα δὲ τὸν στυλοβάτην καὶ τὰ προέχοντα γείσα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκολόβωσαν κατὰ τρόπον οἰκτρὸν...

Τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα, παρ' οἰουδήποτε καὶ ἂν προέρχωνται, καὶ παρὰ τυράννων καὶ κατακτητῶν ἀκόμη, εἶναι σεβαστά, καὶ πᾶσα πολιτισμένη Κυβέρνησις ὀφείλει νὰ τὰ σώξῃ καὶ τὰ διατηρῇ. Εἶναι ταῦτα αἱ ζῶσαι καὶ φθεγγόμεναι σελίδες τῆς πατρίου ἱστορίας, ὁ θέλων δὲ νὰ κατασιγέσῃ τὰ μνημεῖα ταῦτα, διὰ λόγους δήθεν ἐθνικοῦς, ὡς ἀναμνησκόντα χρόνους δυστυχεῖς καὶ ἡμέρας ἐθνικῶν συμφορῶν παραλογίζεται, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξαλειφῇ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑθνικῆς τὰς σελίδας ἐκείνας ἐν αἷς ἀναφέρονται ἀτυχαί καὶ συμφοραί καὶ ταπεινώσεις ἐθνικαί. Ἄν τὰ μνημεῖα ταῦτα ὑπενθυμίζουσιν ἀτυχίας καὶ συμφοράς, δὲν ἀναμνησκουσι ταυτοχρόνως τὸ ἀδάμαστον φρόνιμα τοῦ ἔθνους, καὶ ἀντὶ νὰ ταπεινώσῃ τὰς ψυχὰς, δὲν παραδειγματίζουν τοὺς ζῶντας καὶ δὲν φρονιματίζουν αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦ ἀτυχοῦς παρελθόντος διδαγμάτων;

Ἡ ἐξαφάνισις τοιοῦτου μνημεῖου εἶναι ἀμάρτημα ἐθνικόν, ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς πατρίου ἱστορίας, βανδαλισμὸς μὴ δικαιολογούμενος εἰμὴ παρ' ἀνθρώπους στερομένους παντὸς ἔχρους ἡμερώσεως καὶ ἀνθρωπισμοῦ...

(1) Πρακτικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς στεγασεως τοῦ Δημαρχείου τῆς πόλεως, ὑπῆρχεν ἡ σκέψις νὰ στεγασθοῦν καὶ τὰ Ταχυδρομεῖα καὶ ἡ «Βικελαξία» Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη. Ἐκτὸς τούτων ὑπέθετον ὅτι θὰ ἔμενεν ἀρκετὸς χώρος πρὸς ἐνοικίαν, διό καὶ ὁ τότε διευθυντὴς τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν Ἰω. Βορεάκης, ὑπέβαλε πρότασιν ἐκ μέρους τῆς Τραπεζῆς ταύτης, καθ' ἣν ἦτο διατεθειμένος νὰ ἐνοικιάσῃ τὸ πρόσθιον καὶ ἰσόγειον διαμέρισμα τῆς Λότζας μεθ' ἑνὸς ἢ δύο δωματίων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἰσογείου μέρους τῆς ὀπλοθήκης, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως ἡ ἀνοικοδόμησις, ὥστε νὰ δυνηθῇ, μετὰ ἑν καὶ ἡμισυ ἔτος, νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐκεῖ τὰ γραφεῖα τῆς Τραπεζῆς. Προσεφέρετο δὲ νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ χορηγηθῇ εἰς τὸν Δῆμον καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν διὰ τὴν ἀνέγερσιν χρηματικὸν ποσὸν διὰ χρεωλυτικοῦ δανείου.

κλείου Μουσταφά Δελή Ἀχμετάκη, ἐν ἐκτάκτῳ συνόδῳ αὐτοῦ, λαβὼν ὑπ' ὄψει διὰ τὸ «τσεπανές», τὸν ὁποῖον ἡ Κρητικὴ Κυβέρνησις ἐσκέπτετο νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς Μουσεῖον, ἐκρίθη ἀκατάλληλος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ ὅτι εἰς ἣν κατὰστασιν ἐρειπώσεως περιῆλθεν οὗτος ἀποτελεῖ ἀληθῆ ἀσχημίαν εἰς τὴν κυριώτεραν ὁδὸν τῆς πόλεως, καὶ τέλος διὰ τὸ Δῆμος Ἡρακλείου, καίτοι εἰς τῶν σπονδαιοτέρων τῆς Κρήτης, στερεῖται εὐρυχώρου καὶ εὐπρεποῦς καταστήματος ἀνταποκρινομένου πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν ὑπηρεσιῶν του,

Ψ η φ ί ζ ε ι

Ἐκφράζει ὁμοφώνως πρὸς τὴν Σεβαστὴν Κυβέρνησιν τὴν εὐχὴν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Δῆμον Ἡρακλείου τὸ ἐνετικὸν κτίριον **τσεπανές**, τὸ κείμενον εἰς τὴν ὁδὸν Βεξήρ Τσαρσί, διὰ τὰ οἰκοδομηθῇ ἐκεῖ εὐπρεπὲς κατάστημα διὰ Δημαρχεῖον». ⁽¹⁾

Ἡ εὐχὴ αὕτη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ἡρακλείου εἰσηκούσθη, καὶ μετὰ ἓν ἔτος, ἦτοι τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1905, ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 788 Διάταγμα περὶ παραχωρήσεως τῆς Λότζας εἰς τὸν Δῆμον Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐπίσης αὐτούσιον, χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ οἰκοδομήματος.

«Υμεῖς Πρίγκηψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος,

Υπατος ἁρμοστής ἐν Κρήτῃ,

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ὑπ' ἀριθ. 369 τοῦ 1901 Νόμον ⁽²⁾ καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 77 τῆς 8 Σεπτεμβρίου 1905 ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου Ἡμῶν ⁽³⁾ προτάσει τῶν ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Δικαιοσύνης καὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ἡμετέρων Συμβούλων,

Ἀποφασίζομεν καὶ Διατάσσομεν

Παραχωροῦμεν εἰς τὸν Δῆμον τῆς πόλεως Ἡρακλείου τὸ ἐντὸς τῆς

⁽¹⁾ Ἰδὲ ἀριθ. πρακτ. 35 τῆς 23-11-1904.

⁽²⁾ Κατὰ τὸν Νόμον τοῦτον «ἐπιτρέπεται ἵνα δι' ἡγεμονικοῦ διατάγματος ἐπὶ ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἡγεμόνος παραχωροῦνται εἰς Δῆμους ἢ Κοινότητας, ἀγροί, οἰκόπεδα καὶ οἰκοδομαὶ ἀνήκοντα εἰς τὸ δημόσιον, διὰ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς οἰκοδομὴν ἐκκλησιῶν, τεμενῶν, σχολείων, γυμναστηρίων, Δημαρχιακῶν Καταστημάτων...»

⁽³⁾ Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἔχει ὡς ἀκολουθῶς:
 Ὁ ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Δικαιοσύνης Σύμβουλος, ὑποβάλλει ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ συμβουλίου τὸ ὑπ' ἀριθ. 1633/817, τοῦ 1905 ἐγγράφον του ἔχον οὕτω:
 «Ἀναφερόμενος... β') Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1525 τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1902 ἐκθέσιν τῆς Διευθύνσεως τῶν Δημοσίων Ἔργων περὶ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ἐνετικοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ προορισθέντος κατ' ἀρχὰς διὰ Μουσεῖον, ἀλλὰ κατὰ τὴν περιόδον τῶν ἀρξαμένων ἐπιδιορθώσεων ἀποδειχθέντος ἐπισφαλοῦς γ') εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 84 τῆς 9 Ὀκτωβρ. 1902 ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἡγεμόνος, ληφθεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων καὶ ἐκθέσεων, δι' ἧς ἀποφάσεως τὸ Συμβούλιον συναινεῖ κατ' ἀρχὴν νὰ παραχωρηθῇ τὸ κτίριον τοῦτο (τσεπανές) εἰς τὸν Δῆμον Ἡρακλείου, ἐὰν ζητήσῃ τοῦτο...καὶ παρακαλῶ τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἡγεμόνος ὅπως συναινέσῃ νὰ παραχωρηθῇ ὀριστικῶς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἰς τὸν Δῆμον Ἡρακλείου ὅπως χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς δημαρχιακὸν κατάστημα, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ εἰρημένον οἰκοδόμημα εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ καλλιτεχνικὴν κατάστασιν, ἀνεγείρων αὐτὸ συμφώνως τῷ σχεδίῳ τῷ ἐξ Ἰταλίας ἀποσταλέντι ὑπὸ τοῦ Ἐνετικοῦ Ἰστιτούτου...» Ἐννοεῖ τὸ σχέδιον Berchet ὅπερ ἰδὲ εἰς εἰκ. 6 σελ. 17.